

BOLESZLÓ HERCEG,
ESZTERGAMI ÉRSEK.

(1321–1328.)

IRTA
PÓR ANTAL.

ESZTERGOM, 1900.
NYOMATOTT LAISZKY JÁNOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
(218.)

**Különlenyomat az „Esztergom-vidéki Régészeti és
Történelmi Társulat“ harmadik évkönyvéből.**

Boleszló herceg, esztergami érsek.

(1321—1328.)

A magyar egyház története, kivált a középkorban, egyuttal a magyar nemzet műveltsége története.

Főpapjaink életrajza egyházunk történetének egy-egy részlete épp úgy, mint valamely király története részlete a nemzet története azon szakaszának, melyben uralkodott.

Ezt tartottam szemem előtt, valahányszor valamely főpapnak életét vázoltam.

Teszem jelennen is, midőn Boleszló esztergami érsek élete megírásához, azon gyér adatok alapján, melyek rendelkezésemre állanak, fogok.

A főpapok élete főpásztori működésökben nyilvánul, ez pedig mindig összefügg egyházmegyéjük, egyházi tartományok, az esztergami érsekeknél az egész ország vallási, erkölcsi és műveltségi állapotával.

A történetírónak be kell hatnia a kornak, melyben alanya (hőse) működik, szellemi életébe, gondolkozásába, vágyaiba, érényeibe, hibáiba, vétkeibe, gyarlóságaiba, szokásaiba. E nélkül nem értheti meg tetteit, el nem bírálhatja azok indító okait.

Mennyire sikerült ez jelen értekezésemben, arról a következők tanuskodjanak.

I.

Boleszló, kit különféle variánsok közt (Bozezlaus, Wolesslauus, Boczlaus, Bogyzlaus, Wogezlaus, Bogeslaus) Bogyoszlónak is elneveztek nálunk, teljes címét így találjuk: *Bogyoszló toszti*¹⁾ herceg, Isten és az apostoli szentszék kegyelméből esz-

¹⁾ A toszti hercegség jelenleg a Tost-Gleiwitz kerület Porosz-Sziléziában.

tergami érsek, Esztergam örökös főispánja és metropolitája. Így címezé őt hivatalosan, fontos megbízatása közben Teofil, az esztergami egyház prépostja, ¹⁾ míg maga az érsek e címmel élt: *Bogyoszló* (Bogeslaus) *Isten irgalmából esztergami érsek, a nevezett hely örökös ispánja, toszti herczeg,* ²⁾ mihez I. Károly király, kit helytelenül Róbert-Károlynak neveznek némelyek, helyesen Károly-Róbertnek kell neveznünk, hozzá teszi, hogy az érsek ur az ő *kedves sógora* (proximus noster karissimus). ³⁾

Ezen címzések után rájöttem az érsek eredetére.

I. Károly királynak az időben, midőn Boleszló herceg esztergami érsekké lett, már harmadik felesége volt: Erzsébet, Ulászló lengyel király leánya, kinek azonban csak egy fivérét ismerjük, Kázmért a későbbi lengyel királyt. Itt tehát nem volt mit keresnünk.

Második neje VII. Henrik római császár leánya és János cseh király huga: Beatrix volt. De ennek se levén eme János cseh királyon kívül más fivére, vissza kellett mennünk az első házasságra.

Károly király első neje Mária Kázmér bituni (Beuthen) és tessini (Teschen) herceg és Ilona hercegné leánya volt, kiről mint magyar királynéről 1306. közepén veszünk először tudomást egyik leveléből, melyet gyűrűjével hitelesített, minthogy még nem volt hiteles pecsétje. Tehát ujdonatuj király asszonyának kellett lennie. ⁴⁾

Mária fiverei közt első helyen találjuk Boleszlókat; tehát a szószoros értelmében süve, sógora, proximusa volt I. Károly királunknak. ⁵⁾

¹⁾ Schmitth, Episcopi Agrien I, 254. de dato 1323. január 23.

²⁾ Hazai Okmánytár, IV, 121. de dato 1323. apr. 25.

³⁾ Ugyanott, IV, 135. ddo 1323. dec. 8.

⁴⁾ L. Csák Mátémat 97. I. V, ö. Grotofend. Stammtafeln der Schlesischen Fürsten, V. Tafel.

⁵⁾ Bővebben írtam erről „A Piasztok és a magyar Anjouk közötti rokonság” című értekezésemben. (Századok, 1892. 233.), ahonnét nagyobb világosság kedvéért átveszem ama parányi stemmát:

Oppelni Ulászló herceg † 1281.			
Beutheni Kázmér herceg † 1312.		Oppelni Boleszló hcg. † 1313.	
<i>Boleszló</i> esztergami érsek † 1328.	<i>Meskő</i> nyitrai, azután vesz- prémi püspök † 1344.	<i>Mária</i> I. Károly magyar király hitvese † 1315.	Oppelni <i>Bolko</i> herceg † 1356. <i>László</i> magyarország nádora 1305–1372. Oroszország, utóbb Lengyelország kormányzója † 1401.

Boleszló születése évét csak megközelítőleg tehetjük az 1280-as évek elejére következő okoskodással. Annyit tudunk, hogy atyja 1283. április 25. előtt nősült meg. ¹⁾

De ez időpont jóval előbbre teendő, minthogy midőn Prágában, 1289. januárius 10-én az opolyi (Oppeln) hercegséget hűbérbe adja, két fiát: Boleszlónkat és Ulászlót is említi mint olyakat, kik az ügylethez megegyezéseket adják. ²⁾

Fölteendő tehát, hogy e fiúk annyira felserdültek lehettek, hogy már fölfogták, miről van szó. Ami valószínűvé teszi főntebbi fölvétemet, hogy Boleszló az 1280. évek elején született. — Ugyanő 1297. deczember 19-én már a boroszlói káptalan egyik kanonoki javadalmát élvezi. ³⁾ — 1306. április 5-én előkerül mint tanu; 1309. márczius 6-án toszti herczegnek nevezi magát. ⁴⁾

Sőt azt vélem, hogy ama Boleszló oppelni prépost, kik 1308. május 8-án a padovai egyetem rectori méltóságát viselte, ⁵⁾ a mi Boleszlónk. Támogat e nézetemben Boleszló atyja viszonya Opoliához, melynek földes ura volt, tehát fiából könnyen csinálhatott prépostot; továbbá, hogy a piaszti herczegek nemzedékfáján nem talállok senkit, aki e tisztet viselhette, pedig Padovában rektorokul kiválogatták az előkelő ifjakat; aztán, hogy a pápa Boleszlót a tudományokban jártas férfinak magasztalta; közvetlen az előtt, hogy esztergami érseknek megválasztatik a krakói káptalani iskola főnöke, scholastikus volt; végre, hogy I. Károly király Boleszlót, már mint esztergami érseket követelül küldötte Velencébe, jóllehet az anjoukorban az esztergami érsekeket még a pápához se szokták küldeni követségbe. Tehát a király bizalmán kívül Boleszlót főleg azon körülmény ajánlhatta, hogy mint a padovai egyetem egykori hallgatója olaszul tudott, és a helyviszonyokban jártas lehetett.

Ez egyelőre fölvétül marad; tény azonban, melyet XXII. János pápa kinevező bullájából kiveszünk, hogy Boleszló azon

¹⁾ *Grotefend*, i. m. V, I. 10.

²⁾ *Sommersberg*, Scriptt rr. Siles. II, 682: consensu filiorum meorum Boleslai ac Wladislai.

³⁾ *Grotefend*, i. m. 46. I. Reg. 2482.

⁴⁾ A boroszlói állami ltárban: Colleg.-Stift zu Neisse 10. és Vinzenzstift 140. *Grotefend* i. m. 46. I.

⁵⁾ *Gloria*, Monumenti delle Università di Padova, III, 65: Boslao preposito Oppoliensi, rectore ultramontanorum.

időben, midőn az esztergami káptalan őt érsekének megválasztotta, a krakói káptalannak iskolás kanonokja volt.

Választásáról a következő adatok állanak rendelkezésünkre.

II. Tamás mester, esztergami érsek ¹⁾ 1321. januáriusban elhunyván, az esztergami prépost és káptalan nem késett az új főpap megválasztásával, amint ezt a Gentilis biboros és szentszéki követ által alig egy évtized előtt kihirdetett választási szabályok úgy rendelék, hogy a székes egyházak három hónapon túl üresedésben ne maradjanak. ²⁾ Meghittak mindenkit, kinek érsekválasztó szavazata volt; a választás napját kitűzték, melyen a Szent-lélek imádása és különböző tárgyalások után közvetett (per viam compromissi) választást ejtettek meg; megválasztottul Boleszló diakonus, a krakói egyház iskolás kanonokja került ki.

Az esztergami egyház prépostja, Gyermek Teofil, ³⁾ körültekintő erélyes férfiú volt, kivel e tanulmányunk folytán még többször találkozunk. Kétségtelennek látszik, hogy ő volt az érsekválasztás rendezője. Miben állottak a választást megelőző tárgyalások (tractatus), melyeket a pápai bulla csak érint, nem értesülünk; de biztosra vehetjük, hogy Károly király, még inkább felesége, Erzsébet királyné sürgették kedves rokonuk megválasztását, kikkel a kanonokok aligha voltak valamennyien egy véleményen. Ezen aztán, nehogy a király kedvezését elveszítsék, vagy éppen haragját vonják magokra, úgy segítettek a többségben levő királpárti kanonokok, hogy a választók nem közvetlenül a megválasztandó érsekre adták szavazataikat, hanem megválasztottak némelyeket — ötöt, hármat vagy csak egyet — a választás megejtésére. Ezt hitták per viam compromissi vagyis közvetett választásnak, amint azt a Gentilis biboros által kihirdetett választási rend világosan megjelöli.

Legott a választás után megszólaltak a székes egyház harangjai, a káptalan, papság és hívek összegyűltek az ünnepé-

¹⁾ Életrajzát megírtam a *Szent István-Társulat* 1889. évi *Almanach*-jában.

²⁾ *Ultra tēs menses vacare non debeant ecclesie cathedrales.* (*Vat. magyar Okirattár* I/II, 292.)

³⁾ Theophylus dictus Puer, előkerül mint a Szent-Lélekről címzett pozsgai társas káptalan olvasó kanonokja 1299. július 2-én és 1301. április 21-én. (*Hazai Okmt.* VI, 444. — *Anjouk. Okmt.* I. 10.) 1304. november 1-én már esztergami prépost (*Knauz*, Monum. Strigon. II, 544.) valószínűleg a zágrábi püspöki székről az esztergamiba áthelyezett „harcias“ Mihály érsek hozta magával.

lyes Te Deumra. Aztán megszerkesztettek a választási jegyzőkönyvet, azt a választók mindegyike — amennyiben írni tudott — aláírta vagy aláíratta és pecsétjét rányomta.

Fölöttébb sajnós, hogy e választási jegyzőkönyv (instrumentum) nem maradt reánk, legalább sem a vatikáni, sem az esztergami székes egyházi levéltárban nyoma nincs. Ellenben tudjuk, hogy Boleszló a reá esett választást elfogadta; mihez képest ezentúl választott esztergami érseknek címezték, a király engedelmével átadták neki az érsekség javait, amiért száz márka taksát kellett fizetnie; beigtatták Esztergam vármegye örökös főispáni székébe, és intézkedhetett minden oly ügyben, melyek az érsek jogkörébe tartoztak.

Bizonyságul szolgál erre Ivánka váradi püspök 1321. április 14-én kelt levele,¹⁾ melyben főtiszteletű barátját, Boleszló választott esztergami érseket (Strigonien. eccl. archielectum) és esztergami örökös ispánt arra kéri, hogy rokona Péter szöllősi és ugocsai plebános választásáról szóló levelet megerősítse.

A megejtett választás után, — így rendelék ezt a kánonok, — a választott, nemkülönben a székesegyházi prépost és káptalan megbizottjai a szentszékhez indultak Avignonba, hogy XXII. János pápánál a választás megerősítését kieszközöljék.²⁾

A pápának a választás ellen nem volt kifogása, azt mindamellett megsemmisítette, minthogy Boleszló maga megismerte, hogy útját a megerősítés elnyerése végett III. Miklós pápa rendelete ellenére késleltette, mi által minden jogától, melyet a választás által nyert, elesett.

E késedelem oka alighanem az volt, hogy I. Károly királynak harmadik, Erzsébettel Ulászló lengyel király leányával

¹⁾ Datum Varadini, feria tertia proxima ante festum s. Helene regine A. D. 1321. — Minthogy sz. Ilona ünnepe azok közé tartozik, melyet őseink zavartan ültek meg (*Knauz*, Kortan, 196.) nem lehetetlen, hogy a föntebbi nap alatt május 19. értetendő. Tekintve mégis, hogy püspöktől ered a levél, föl kellett tennem, hogy az helyesen van április 14-én keltezve. A levél eredetijét a primási világi levéltárból (lad. D. fasc. 10. nro 99.) kiadta a *Magyar Történelmi Társ.* VI, 185.

²⁾ Hogy az esztergami káptalan megbizottja, vagy a megbizottak egyike Toofil prépost volt, a dolog természetén kívül tanúsítja az esztergami káptalan 1321. szeptember 27-én kelt fontos kiadványa, melyen a prépost távollétével tündöklik. (*Anjouk. Okmt.* I, 628.) — Talán már a választás megerősítését, illetve a pápa kinevezését tudatni járt 1321. szeptember 29-én Esztergamban I. Károly király. (*Anjouk. Okmt.* I, 630.)

1320. július 6-án kötött házasságából ¹⁾ származott elsőszülött fiát atyja nevére ő keresztelte. ²⁾ De a gyermek nem élte meg az év végét, meghalt és Székes-Fehérvárt eltemettetett. ³⁾

„Tekintve mégis — folytatja a pápa bullája — az esztergami prépost és káptalan egyhangú akarátát, melyet a választás alkalmával kifejeztek, valamint a tudományokban való jártasságot, tisztességes erkölceidet, életedet, egyéb soknemű erényeidet, hogy az esztergami egyház hasznát üdvösen előmozdítsuk, Téged neveztünk ki amaz egyház érsekének és főpásztorának.“ ⁴⁾

Kegyesen gondoskodott aztán a pápa, hogy ifjabb Fredoli Berengár portoi bíboros püspök Boleszlót püspökké szentelje; Orsini Napoleont, a szent Adorjánról nevezett bíboros diaconust pedig megbízta, hogy az érseki paláttal földszítse. ⁵⁾ — Kegyenek további jelét adta abban, hogy bucsút engedett mindazoknak, kik az új érsek miséjén, valamikor ez az érseki palástot viseli, jelen vannak, valamint azoknak, kik egyházi beszédjeit hallgatják. — Minthogy pedig arról értesült a pápa, hogy Esztergamban, a városban és egyházmegyében, többen találkoznak tanult és érdemes férfiak, kik a papságra alkalmasak lennének, ha törvénytelen ágyból (de soluto et soluta) nem származtak volna: megengedi Boleszló érseknek, hogy tíz ilyen esetben, midőn törvénytelen születés gátolja a papi állásba való fölvételt, fölmentést adhasson. — Azonképpen fölhatalmazta őt, hogy tíz személyt, papit vagy világit, kik egyháziakat megvertek, sőt megvéreztek, de haláleset, tagcsönkítés vagy agysértés nem járt e durvaság nyomában; vagy olyanokat, kik gyujtogatást vagy egyháztörést követtek el, az egyházi kiközösítés alól, melybe e bűntények miatt estek, fölmenthesse. — Minthogy pedig Boleszló érsek arról panaszkodott, hogy az esztergami egyház némely birtokait és jövedelmeit nemcsak világi főurak, nemesek és városi községek lefoglalták és lefoglalva tartják, hanem tezik ezt főpapok, egyházi személyek sőt szerzetesek is: nehogy azok ellen, kik hasonló erőszakoskodást elkövetnek, minden esetben az apostoli szentszékhez kelljen folyamodnia, a pápa

¹⁾ *Adiacon. Gnesnen.* Sommerbergnél II, 96. — *Dlugosz*, III, 97.

²⁾ *Schmittl*, Aeppi Strigon, I, 170.

³⁾ *Chron. Buden.* ed. Podhradczky 239.

⁴⁾ Kelt Avignonban, 1321. október 2. *Theiner*, Monum. Hung. I, 472.

⁵⁾ *Theiner*, Monum. Hung. I, 474. de dato 1321. december 5.

Ágoston zágrábi püspököt, Miklós pannonhalmi apátot és János székes-fehérvári prépostot rendelte jogvédőül. Aztán áldásával esztergami székhelyére elbocsátotta.¹⁾

A kegyes fogadtatás, a kitüntetés, melyben Boleszló herceg részesült, hosszas tartózkodása Avignonban, tanuskodik azon nagy figyelemről, melylyel a szentszék, nevezetesen XXII. János pápa a nápolyi uralkodóház és annak Magyarországra áttett tagja iránt viselteték, amint az Európaszerte ismeretesvala.²⁾

Nyilatkozott e figyelem abban is, hogy ugyancsak XXII. János pápa Boleszló érseket két más társával az Anjouk által pártfogolt pálos rend védnökévé (conservator) nevezte ki.³⁾

Továbbá, hogy midőn a pápa Tamás esztergami papnak székes-fehérvári préposttá történt megválasztását megsemmisíté és András pécsi olvasó kanonokot, kir. alkancellárt I. Károly király folyamodására - székes-fehérvári préposttá kinevezé, ez ügyben ismét Boleszló érseket bízta meg rendelete végrehajtásával.⁴⁾ Ugyanőt bízta meg a pápa, hogy a debreczeni plébánia

1) Minde kegyelmi levelek 1321 december 8-án keltek. *Theiner*, Monum. Hung. I, 474. és köv. — A kegyelmek közt, melyekkel XXII. János pápa Boleszló herceget ez alkalommal elhalmozta, foglaltatik ez is: Minthogy az esztergami székesegyház, mint I. Károly király jelenté, nem sokára föl fog épülni és szenteltetni, a szentatya bőséges búcsút enged nem csupán azoknak, kik fölszentelésén jelen lesznek, hanem azoknak is, kik a fölszentelés évfordulóját megünnepelendik.

Tudjuk azonban Telegdi Csanád érsek, Boleszló utódja előadásából, hogy midőn ő 1333-ban érseki székét elfoglalta, székesegyháza, annak még szentélye is alapjáig volt megrongálva és közel állott végső romlásához. Amiért ő azt, valamint az esztergami várat, minthogy magának ahhoz való költsége nem volt, azon 400 márkából melyet az elhunyt testvérei bízta reá, hogy kiskorú fiaik számára megőrizze, fényesen újra építette,

I. Károly király főntebbi jelentéséből tehát egyebet nem olvashatunk ki, mint hogy ő óhajtott, mert szükségesnek látta az esztergami székesegyház újból való fölépítését, az iránt Boleszló herceggel talán meg is egyezett; de az új érsek, minthogy javait nagy részben mások lefoglalták vala, ennek következtében jövedelmei tetemesen megfogytakozának és ő a királyi ház pártfogása mellett se tudta birtokait és jogait visszapörölni: őszinte szándéka mellett se volt képes ebbeli kötelességének megfelelni.

2) Madius szemére vetvén a horvátoknak vakmerőségüket, melylyel I. Károly király ellen fenekedének, egyebek közt ezeket írja: Nesciebatis, quod ipse (dominus rex Carolus) potens est in curia Romana et fecit velle suum de ipsa. (*Schwoandtner*, Scriptt. rr. Hung. III, 650.)

3) De dato 1322. szeptember 27. *Theiner*, Monum. Hung. I, 481.

4) *Theiner*, Monum. Hung. I, 495. De dato 1324. jul. 7.

egyházat, melyet a domokosrend szerzetesei elfoglaltak, Ivánka váradi püspök, I. Károly kir. kedvelt híve hatásága alá helyezze vissza.¹⁾

Valószínűleg nyilatkozott e figyelem abban is, hogy a kanonoki javadalmat, melyet Boleszló érsekké történt kineveztetéseig a krakói egyháznál élvezett, XXII. János pápa az ifjú Jeskónak, az auschwitzi László herceg fiának adományozta. (1321. december 15.)²⁾ Csakhogy ezen Jeskó 1327 után lemondott a krakói scholastiáról és megnősült.³⁾

II.

Jóllehet a XIV. század története egészében és részleteiben nincs kellőn átkutatva és földolgozva; eddig föltárt lapjain is nem ritkán találkozunk nagy pápákkal, szent férfiakkal, erélyes, tudós, istenfélő főpapokkal. A hitelét is némely szerzetekben: a prédikátoroknál, minoritáknál, Klára- és domokosrendi szűzeknél, a pálosoknál föllendült. Vannak buzgó hittérítők, kik a poroszok, litvaiak, oroszok és tatárok, szerbek, bolgárok, bosnyákok és oláhok közt a nyugati kereszténységet és műveltséget, sokszor életök veszélyeztetésével terjeszték. Találunk sok helyütt sűrűn látogatott főiskolákat, melyeken a tanultságot gondosan ápolják, A kereszténység védi, terjeszti a megújuló klasszikus tudományt és művészeteket. Iskolák és jótékony intézetek keletkeznek lépten nyomon. . . Mindezek oly jelenségek, melyekből buzgó és tevékeny vallásosságra következtethetünk.

Mégis ha nagyban és egészben tekintjük Európa vallás-erkölcsi állapotát, folytonos hanyatlást és gyarlódást észlelünk. A VIII. Bonifácus pápa és a templomos lovagok ellen a lyoni zsinaton tárgyalt pörök, a fratricellik patvarkodása, a flagellánsok, zsidóüldözések, albigensisek, patarénusok nyomában oly rothadt szag terjed, hogy undorral tölti el az érzékenyebb lelkeket.

Vannak, kik az efféléket menteni tudják — jóhiszeműleg némelyek, sofizmákkal mások. Nincs rájuk szükség. Az emberek átlag véve mindig gyarlók voltak, kik miután megbotlottak,

¹⁾ *Theiner*, Monum. Hung. I, 508. De dato 1326. okt. 20.

²⁾ *Theiner*, Monum. Polon, I, 171.

³⁾ *Grottfend*, Stammtafeln 12.

ha némelyek egészen elbuktak is, a többség ismét talpra állott. Mások sötétebb szemüvegen nézik ez elzüllésnek indult állapotot, és mindenben a pápák avignoni tartózkodását — mint ők nevezik: babyloni fogságát — okolják. Nos ha igaz is, hogy az egyház súlyedése — tanuskodnak erről a papíron maradt zsinati határozatok — nagy méretű volt, és a jámborabb lelkek méltán fölsohajtottak: *Misericordia domini, quod non sumus consumti*; igazságtalanság okolni a pápákat, kik Rómában az akkori fejtelenség és megfélemezhetetlen gonosz állapotok miatt nem maradhattak.

Ennyit bevezetésül csak azért adtunk elő, hogy midőn jelen korrajzunkban a magyar egyház és főpapja viselt dolgaiból előadunk annyit, amennyit fölölhelhettünk, a valót lássa az olvasó úgy, amint azt megtörténtnek találtuk, és nem úgy, amint az megtörténhetett volna.

* * *

Visszaérkezvén Avignonból, hogy székesegyháza jogtalanul elkobzott javait visszaszerezze, ez volt Böleszló érsek főpásztori fő gondja.¹⁾

Ilyen visszaszerzendő birtok volt első sorban a mosony-megyei *Nezsider* (Neusiedel) a Fertő mellett, melyet az időben Szombathelynek is híttak.

Szombathely egykoron várbirtok lehetett, melyet (IV.) László király, valamely hivének, hű szolgálatai jutalmául adományozott. Azután megvette III. Endre király felesége, Habsburgi Ágnes királyné, ki azt — özvegyiségre jutván — szent Béla esztergami főegyházának, melytől mind ő, mind boldogult férje sok lelki-testi jót vett, ezek viszonzásaul és férje üdvéért, örökös alamizsnaképpen ajándékozta olyképpen, hogy a birtok teljes joggal csak akkor tartozzék az egyházhoz, ha ő, az özvegy királyné szintén kimult e világból.²⁾ — Együttal átadta ezen adományos levelén kívül mindazon okiratokat, melyek Nezsiderre vonatkoztak, az új birtokosoknak. Az érsek és káptalan ennek következtében tehát háborítás nélkül birták ama jószágot; de minthogy időközben Vencel cseh király hatalmasul elfoglalta az esztergami várat és egyházat, a szóban forgó ado-

¹⁾ *Schmitth*, Aeppi Strigon. I, 170.

²⁾ *Fejér*, CD. VII/II. 333.

mányos és vételes leveleket pedig sok egyébbel elszórta vagy elvitte, ebből a tulajdonosokra nagy kellemetlenségek háromlottak.

I. Károly király, ugyanis, hatalomra érkezvén, kezdette a királyi javakat visszafoglalni. Szombathely-Neusiedelre is rákerült a sor, és mert az esztergami egyház — elhanyagolva birtoklevelei — nem tudta kimutatni jogcímét, a király azt Óvár részére, melyhez hajdan tartozott, vissza foglalta — nem hallgatva XXII. János pápára, ki őt 1314-ben arra kérte, hogy Szombathely-Neusiedelt adja vissza az esztergami egyháznak.¹⁾

Ezután indultak meg Boleszló érsek igyekezetei. Pótolni kívánta az elkallódott birtokleveleket és fölkérte özvegy Ágnes királynét, ki ez időben Königsfelden, az általa alapított (most svájci) kolostorban tartózkodott, tegyen bizonytságot róla, miszerint a szóbanforgó birtok az esztergami székesegyházhoz megilleti.

A jámbor királyné 1322. januárius 18-án kelt levelében megfelelt e megkeresésnek. Istenre, lelkiismeretére s az emberekre hivatkozva ismételve bizonytságot tesz arról, hogy a nevezett Neusiedelt, más néven Szombathelyt, melyet saját pénzén, ellenmondás nélkül vett törvényes birtokosaitól, aztán önmaga háborítás nélkül birt, a birtokra vonatkozó összes okiratokkal együtt az esztergami egyháznak ajándékozta.²⁾

A jó királyné ezen levele azonban épp oly eredménytelen maradt, mint XXII. János pápa 1332. november 30-án az esztergami érsekhez és káptalanhoz intézett bullája, melyben Ágnes királyné adományát Szombathelyt illetőleg jóvá hagyja.³⁾

Mínthogy Nezsider sem az esztergami érsekségnek, sem a főkáptalannak nincsen birtokában, tényül kell elfogadnunk, hogy Ágnes királyné adományát, nem birta fogadatosítani. A XV. század elején (1410) mint a magbanszakadt Patly Lenárt birtokát a kanizsaiak kapták Nezsidert Zsigmond királytól. De már 1416-ban és később is Óvár várához tartozott; mint illet 1481-ben

1) *Batthyány*, Leges III, 375.

2) *Pray*, de Sigillis, 91.

3) *Fejér*, CD. VI/II, 335. — Stádeck osztrák főúr ön szántából vagy megbízásából Nezsidert szintén elfoglalta, de Albert herceg megintette, hogy Óvári Konrádot Nezsider birtokában ne háborgassa. (*Hazai Okmt.* VI, 464. Ezen levél Bécsben ápr. 25-én, de év nélkül kelt.)

a Szent-Györgyi grófok 1700 forintban Rausch(er) Jánosnak zálogosították el.¹⁾

Nem volt szerencsésebb Boleszló érsek, illetve az esztergami egyház Csév megvételével.

Csév, melynek határos szomszédjai éjszokról (Pilis)-Csaba falu, keletről a pilisi cisterciták, délről és nyugatról az ispitályos lovagok valának, a Rosd nemzetségbeli²⁾ Mikócaé volt, ki ezen örökét az esztergami érseknek és káptalannak 50 ezüst márkáért eladta, ez által is eleget akarván tenni az esztergami káptalannak, melynek egyik kesztölcsi jobbágyát akaratlanul megölte. Az adásvételi szerződés a sz. István királyról nevezett keresztes vitézek előtt kötöttetett meg³⁾ Szent-Királyon, a vitézek azon székházában, melyet az esztergami határban nem régen földözött föl és ásatott ki az esztergam vidéki régészeti és történelmi társulat.⁴⁾ Boleszló érseket és káptalanát János esztergami dékán képviselte, ki egyúttal patai főesperes volt az egri egyházmegyében.

Ha tekintjük, hogy egy eke földterület, mintegy 150 hold szántó, réf, legelő, erdő vegyest, az időben három márkán kelt, Mikóca meg lehetett elégedve hepe-hupás csévi birtoka árával; ő azonban mesterkedett, hogy Csév árát duplán beszedje.

Miután már egyszer eladta birtokát az esztergami egyháznak, mire engedelmé aligha volt, 1326. szeptember 15-én Károly király elé járult a vén csont,⁵⁾ és előadta, hogy neki fiutódja nincsen, birtoka tehát halála után — úgy követelvén ezt a régi magyar törvényes szokás — a királyra száll. Esedezik, engedje meg neki ő felsége, hogy Csévről szabadon rendelkezhessék. Ő ugyanis Sáfár⁶⁾ István mestert, a visegrádi várnagyot (utóbb

1) *Csánki*, MO. tört. földrajza, III, 674.

2) A Rosd (Rusd, Rysd) nemzetség, melynek elei már a XIII. században előkerülnek, főleg Esztergam és Zemplén vármegyékben volt birtokos. Esztergammegyei Bogud (másutt Boyon, Bajom) nevű birtokát a Visegrád átelében fekvő Marosért cserélte el. (*Knauz*, Monum. Strigon. II, 207.)

3) *Az esztergami főkápt. birtokaira vonatkozó okmányok tára*, 192. lap. — A kelet (1320. október 6.) nyilván téves; tollban maradt az 1320. évszám után talán a *kettő*. Kiadta az okiratot *Fejér*, CD. VIII/II, 269.

4) Lásd a társulat I-ső évkönyvét 1896-ból. Ismerteti Némethy Lajos.

5) Ezen Mikóca gonosz ember volt. II. Tamás esztergami érsek a veszprémi káptalan előtt beadott tiltakozásában úgy emlékezik róla, mint a ki Csák Máté idejében az érsekség Teeld (Tild) nevű faluját pusztította és benne több mint 150 márká kárt okozott. (*Knauz*, Monum. Strigon. II, 661.)

6) Így nevezi őt 1343. február 2. Lajos király.

pilisi főispánt) fiúl örökbe fogadta és neki adta Csévet, persze nem ingyen, hanem szintén 50 ezüst márkáért. I. Károly király pedig tekintve, hogy István mester vele jött az országba, külföldi követségekben és egyébként érdemeket szerzett körülé, a kérelemhez hozzá járult. Csév tehát és pedig tényleg ellenmondás nélkül 1334. márczius 20-án István mester kezére került és 1366. is még János és Miklós nevű fiai kezén volt.¹⁾ De hogy utóbb mégis csak visszakerült az esztergami káptalanhoz, arról azon körülmény tanuskodik, hogy mind e napig a főkáptalan birtokában van.

Ha Csév megszerzésébe belejátszott egy kesztölcsi jobbágy megölése, sokkalta érdekesebb azon kor sajátságos viszonyaira nézve *Vága* (Szered közelében) megszerzése az esztergami egyház részére.

Nem szabad elfelednünk, hogy a rabszolgaság az időben Európaszerte, Magyarországon is divott, jöllehet a fölszabadítások (manumissiók) részint pénzen (darabonkint három márkáért), részint Isten nevében mind inkább szaporodtak. Talán épp ezért a szökött rabszolgák iránt annál szigorúbban bántak el, és ha valamelyikök kézre került, nemcsak magát, de gyermekeit is, kiket időközben — ha szabad nővel is — nemzett, szolgaságra vetették.

Gyarmati Gergely, vagy talán még hasonnevű atyja, valaha az esztergami érsekség rabszolgája, megszökött és vitézsége által fölvitte sorsát ispáni (grófi) rangra, földbirtokra tett szert, és még mielőtt megváltotta magát az érsekség szolgálai kötelékéből, uri családot alapított. A szökésnek azonban nyomára jöttek, és Gergely mint szökött szolga kénytelen leendett uraságához visszatérni, tovább rabszolgáskodni, gyermekei és szerzett birtokai is az esztergami érsekségre szállván. Boleszló érsek azonban kegyelmesen bánt el vele a következő föltételek mellett: Gergely ispán átadta az érsekségnek pozsonymegyei Vága nevű birtokát a hozzá tartozó malmokkal együtt. Viszont Boleszló érsek őt, született és születendő gyermekeit a szolgaság bélyegétől és kötelezettségétől, melylyel neki és az egyháznak tartoznának, fölmentette; megengedte, hogy Gergely Gyarmatot,

1) *Archiv. epli Strigon. priv.* lad. 26. fasc. 2. 3. nro 10. 2. — Az esztergami káptalan tagjai a 1397. évi visitatio alkalmával a szomszédos Kesztölcöt, Dorogot és Epölt káptalani birtoknak vallják ugyan, de Csévről hallgatnak. (*Batthyány*, Leges, III, 303.)

mint szabad ember birhassa, és hozzá járult, hogy ő és örökösei nemességre (in coetum seruiencium regalium) emeltessenek.¹⁾

Nem kevésbé korjellemző, mely alkalomból jutott a Boleszló érsek főpásztori hatósága alá tartozó pozsonyi káptalan a hosszabb idő óta elkobzott Szilincs és Túrnye nevű birtokaihoz.

I. Károly király levele, melyben a nevezett birtokok visszaadását elrendeli, Váradon 1323. június 5-én kelt. Töredelmesen előadja benne a király, hogy midőn e napokban²⁾ az ő kedves elsőszülött fiát, Károlykát Isten magához vette, fogadást tett, hogy az ország összes egyházainak bárki által lefoglalt birtokait és jogait visszaadatja. Meghagyja tehát (Treutl) Miklós pozsonyi ispánnak, hogy a pozsonyi egyházat illetőleg e fogadalmát érvényesítse, visszaszerezvén a már nevezett birtokokat.

A pozsonyi egyház prépostja az időben Dörögdi Miklós, egykoron a bolognai egyetem rektora igen derék és erélyes férfiú volt.³⁾

Miklós prépost fölhasználván a kedvező alkalmat a maga és káptalana nevében Pozsony vármegye hatósága: Treutl Miklós mester főispán és a négy szolgabíró előtt panaszt emelt, hogy némely pozsonyi várjobbágyok, kürti lakosok őket Sinkete-Kútja, másként Sinki birtokában, illetve az ottani halászati jog gyakorlatában akadályozzák, mi által már eddig 30 márka kárt szenvedtek.

Boleszló érsek, ki ez időben Pozsonyban tartózkodék,⁴⁾ kétségkívül hathatósan pártfogolta a káptalan igényeit, amiért Treutl Miklós főispán és négy szolgabíró társa elrendelék, hogy a káptalan esküdjék meg állítását megerősítendő, és kérdést in-

¹⁾ Datum Strigonii, 1326. május 27. Az oklevél eredetije az *esztergami káptalan magán-levéltárában*, lad. 49. fasc. 1. nro. 2. — Vága maig is az esztergami érsekség birtoka.

²⁾ Novissime diebus istis. Ezen kifejezés után indulva, hajlandók volnánk a budai kronika ezen határozott állítását: *Anno Domini 1321. habuit rex filium nomine Karolum, qui puer mortuus est eodem anno*, kétségbe vonni, ha a tihanyi egyház részére 1327. október 31-én kiadott levelében ugyanezen kifejezés nem foglaltatnék. (*Fejér*, VIII/III, 213.)

³⁾ L. Bővebben róla ily című értekezésemet: *Adatok a bolognai és padovai egyetemen a XIV. században tanult magyarokról*. (*Századok*, 1897, 169.)

⁴⁾ L. *Fejér* CD. VIII/II, 573: datum Posonii in Dominica Judica (apr. 1.) 1324. és a *ponnonhalmi apátsági ltárban*: ddo Posinii in Dominica Letare (március 24.) 1324.

tézvén magához az érsekhez, ennek utasításához képest úgy rendelkeztek, hogy 1324. márczius 24-ére eső Letare vasárnapon az összes káptalan jelenlétében, annak egy vagy két tagja székeikben (in stallo) a kanonokok nevében (ad conscienciam et animam omnium aliorum canonicorum) esküvel erősítsék, hogy a szóban forgó sinkete-kúti halászat a pozsonyi káptalant megilleti. ¹⁾

Ugyanazon időtájt történt, hogy Treutl Miklós mester pozsonyi főispán, illetve Péter alispán. Csörlei Tamás, Gutori Péter, Pakai Léopold és Verekneyi Bálint szolgabírák, ugyancsak I. Károly király rendeletére Bél (Patkányföld) Kicze, Apka, Taksony és Deáki részbirtokokat a pozsonyi egyháznak visszaadták és azok birodalmába Dörögdi Miklós prépost kérelmére, miután ellenmondással nem találkoztak, újból beígatták. ²⁾

Valószínűleg I. Károly király e kedvező hangulatának tudandó be — részben legalább — hogy kedves süvét, Boleszló érseket és az esztergami egyházat Rozsnyóbánya birtokában, melyet az érsekség III. Endre királytól kapott, új adomány címén, új pecsétjével megerősíté, megemlékezvén azon kiváló szolgálatokról, melyeket az érsek úr neki szakadatlanul teljesít. ³⁾

Szóval Boleszló érsek főpásztorkodása rövid idején némi szerencsével megkezdette, amit utódja erélyesen és több szerencsével folytatott, a magyar egyház elbitangolt vagyona és jövővelme visszaszerzését.

III.

A hű szolgálatok közé, melyeket I. Károly király érint, első sorban tartozik Boleszló érsek követi útja, melyet a magyar korona integritása érdekében Velencébe tett.

1322. évi tavasszal indult Boleszló Velencébe, mely folyton azon mesterkedett, mint kerítse hatalmába a magyar koronához tartozó dalmát városokat.

¹⁾ *Knaus*, a pozsonyi prépostság, 149. ex Arch. Capt. Poson. priv. caps. E. fasc. 3. nro 82.

²⁾ Az eredeti okiratok a *pozsonyi káptalani magán-levéltárban*, caps. C. fasc. 11. nro 123-124.

³⁾ *Katona*, Hist. Crit. VIII, 478.

Igen hosszas volna ezen vizsályt újból előadnom, ¹⁾ anynyit azonban föl kell jegyeznem, hogy Boleszló érsek mint követ sikeresen működött. A velencei signoria megszeppent előterjesztéseitől és kijelentette, hogy a magyar-dalmát városoknak nem Károly király ellen, sőt iránta való merő barátságból, nevének tisztességére nyújtott segítséget. Boleszló érseket is nagy kitüntetéssel ünnepelték sz. Márk városában; aranyhimzetű szövetekkel is megajándékozták, a mit Károly király megköszönt a köztársaságnak. Tudatá azonban egyúttal, hogy a béke helyreállítása végett legközelebb hatalmas sereggel személyesen indul a délvidékre, remélvén, minthogy a signoria azon területekből, melyek a magyar királyéi, egyet sem akar elfoglalni, őt jóakaratóval támogatni fogja. Velencére nem csekély hatással lehetett a magyar király e levele, még inkább Dalmátországban kivitt sikerei, mert elhatározá, hogy követet küld I. Károly király üdvözlésére, ötvenezer lírát szánván a viendő ajándékok vásárlására. ²⁾

I. Károly király minden esetre Boleszló érsek érdemeül tudta be azt is, hogy ez őt a főpapok megválasztásánál a pápai rendeletek ellenére ugyan, de a magyar királyi kegyuri jog és a királyi ház biztonsága érdekében — mint hivé — segítette.

Fraknoi püspök epochalis művéből ³⁾ ismeri immár a nagy közönség is a nagy változásokat, melyek a főpapi választási szabályok megalkotása és a rezervációk intézménye következtében életbe léptek. És jöllehet XXII. János pápa (1316—1334), sőt már elődje V. Kelemen pápa (1305—1314.) annyi jóindulattal voltak I. Károly magyar király iránt, hogy tényleg mindazon jogokat, melyeket elődjei, az árpádházi magyar királyok a főpapi székek betöltése körül gyakoroltak, figyelembe vették; Károly király e kedvezéssel be nem érte, talán azért, mert ezek csupán személyéhez kötöttek valának, — hanem a magyar egyház fölött korlátlan hatalomra törekedett.

¹⁾ Bővebben leírtam e torzsalkodásokat a *Századok* 1894. évi folyama 807—815. lapjain, *Déli szláv tanulmányaim* során.

²⁾ *Anjouk. dipl. eml.* I, 224. — *Óváry*, Regesták 30. és 40. szám. — Úgy látszik, hogy I. Károly királyt délvidéki útjában Boleszló érsek is kísérte, minthogy 1322. október 1-én Pozsegán keltez. (*Fejér*, CD. VIII/II, 369.)

³⁾ A magy. kir. kegyúri jog sz. Istvántól, Mária-Teréziáig, kiadta a M. T. Akadémia 1895.

Az esetek, melyekről tudunk a következők:

Márton egri püspök halála után az egri prépost és káptalan, megtartván a megtartandókat, egyhangulag megválasztotta Telegdi Csanád váradi prépostot, Károly király titkárját, jegyzőjét, a királyi kápolna ispánját és egyházi jogtudort (doctorem decretorum) jövődöbeli főpapjának. A választás törvényesen megejtetvén, kiállították a választási jegyzőkönyvet (decretum electionis). — Eddig nem lehetett kifogása senkinek, a Gentilis által kihirdetett, a székes, szerzetes (regularis) és társas egyházakat egyaránt kötelező választási szabályoknak sem, föltéve — ami nincs megírva — hogy az időben késedelem nem esett, és — ami valószínű — hogy a pápa nem tartotta fönn magának az egri püspöki székeknek ez alkalommal való betöltését.

De ami ezután történt az merő szabálytalanság a Gentilis féle választási renddel szemben. Ez ugyanis azt rendeli, hogy a választás eredménye híven megiratván, e jegyzőkönyv a pápának a választó káptalan néhány tagja által bemutatandó azon alázatos esedezéssel, hogy a választást jóvá hagyni s a választott fölszentelését kegyelmesen elrendelni méltóztassék.¹⁾

Az egriek azonban nem így cselekedtek, hanem a választási jegyzőkönyvet elvitték Boleszló érsekhez, mint az egri egyház metropolitájához *régi szokás szerint*,²⁾ és választottjuk megerősítését kérték.

Minthogy pedig Boleszló érsek az időben törvényesen gátolva volt (talán Dalmátországban tartózkodott a király mellett, vagy hogy óvatosan kerülte a netáni összeütközést a szentszékekkel) és személyesen nem teljesíthette a megerősítés körül végzendőket, érseki (metropolitana) hatalmánál fogva e jogát átruházta Teofilra, az esztergomi egyház prépostjára. Ki mindeket szorgalmasan (juxta statuta sanctorum patrum novissima et antiqua) megvizsgálván, kihirdettette Egerben a váradi-előhegyi prépost által, hogy akinek Csanád választása vagy személye ellen kifogása van, azzal 1323. januárius 15-ig jelentkezze. Minthogy pedig semmiféle ellenmondás nem találkozott, Teo-

¹⁾ *Vat. magy. Okirattár*, I/II, 288. és köv. 1.

²⁾ „Prout moris est“. Ami nyilván azt jelenti, hogy Márton püspököt és elődjait is nem a pápa erősítette meg, hanem az esztergomi érsek, mint metropolita, valamint hogy *Eubel* (Hierarchia Cath. pag. 77.) nem is tud Dörögdi Miklósra, ki 1330-ban lett utódja Csanádnak és huszonötödik püspöke volt Egernek, pápai megerősítést fölmutatni.

fil prépost a mindenható Isten, szent Péter, Pál és szent János, mint az egri egyház védőszentje nevében, a reá ruházott érseki tekintéllyel, az esztergami káptalan helyett és hatalmával, XXII. János római pápa jóváhagyása reményében, Temesvárt az akkori királyi székhelyen, a szent György-vértanuról nevezett templomban, 1323. januárius 21-én, püspökök, papok, világiak, szerzetesek és a hívő nép jelenlétében Csanád választott püspököt megerősítette az egri egyház főpásztorául; az ekképpen megerősített, azután Benedek csanádi püspök által Miklós győri és Ivánka váradi püspökök segédletével, László kalocsai érsek jelenlétében és engedelmével, minthogy mindez az ő egyházi tartományában történt, a domokosrendiek temesvári templomában 1323. januárius 23-ára eső vasárnapon püspökké szenteltette. Meghagyta ennek következtében az egri káptalannak, hogy Csanádot mint püspökét és főpapját, akinek teljes joga van a makacskodókat és ellenszegülőket megbüntetni, kellő tisztelettel és engedelmességgel fogadják. Amiért mindezekről Teofil prépost a maga s az esztergami érsek pecsétjével megerősített levelét kiadta ugyancsak Temesvárt a vasárnapon, melyen a fölszentelés megtörtént. ¹⁾

Fölszóllalt-e ezen eljárás ellen a szentszék, hallgatással mellőzte-e, avagy utólag jóvá hagyta azt? annak nyomára nem jöttem. Ellenben hogy mindez Károly király helyeslésével, ne mondjuk: rendeletére történt, arra az előadottakon kívül abból is következtethetünk, mert alig két évvel ezután Teofil a spalatói érsekségre ajánlotta. XXII. János pápa azonban 1325. márczius 25-én udvariasan ugyan, de azt felelte Károly királynak, hogy a spalatói érsekséget már betöltötte áthelyezvén Balianust, Colossi (Colosen. Rhodus szigetén) érsekét Spalatoba, kit a király jóindulatába ajánlott. ²⁾

1) *Schmitth*, *Eppei Agrien*. I, 254. — Az eredeti, ha jól tudom, az egri főszékesegyházi levéltárban.

2) *Theiner*, *Monum. Hung.* I, 496. 499. — Talán némi kárpótlásul, mindenestre jó szolgálatai jutalmául kapta Teofil prépost érsekétől több pozsony-megyei helység tizede negyedét, melyet 1335. április 1-ső előtt történt lemondásáig élvezett. A helységek érdekes sora a következő: *Gerencsér*, *Magyarad* (ma: Moderdorf), *Parna* (Kocsisföld), *Cziffer*, *Pugh*, *Kis-Pugh* (Pusztapát), *Felső- és Alsó-Bácsa* (Bácsi-Major), *Igrám-Csata* (Csataj), *Újfalva*, *Vedród*, *Maytech* (Majtény) *Apaj*, *Geszt*, *Szent-Ábrahám-Falva*, *Orros-Péter-Mihály-Falva* (Szent-Mihályfa), *Földemes*, *Gyoszeg* (Diószeg), *Két-Maheth* (Mácséd), *Daytha* (Dejte), *Geregen* (Grinád?),

A másik, de hasonló eset a *szepesi prépostságra* vonatkozik. A szepesi prépostság betöltése jogát királyaink magoknak követelték. Már Miklós ostiai bíboros püspök és szentszéki követ Magyarországon megkérdezte pozsonyi szállásán, 1302. január 24-én egybegyűlt főpapokat: a pécsi, csanádi, nyitrai püspököket és a pozsonyi prépostot, ha vajon a megürült szepesi prépostságot betölteni a királynak, vagy a káptalannak, vagy más valakinek áll-e jogában? Kinek a megkérdezett főpapok egyértelműen azt felelték, hogy a szepesi prépostnak se választása, se bemutatása Magyarország királyához nem tartozik; hanem a választás kizárólag a szepesi káptalant illeti meg épp úgy mint a megerősítés az esztergami érseket.¹⁾

Azonban a Gentilis által utóbb (1308. december 3.) kihirdetett és ismételve érintett választási szabályok, Szepes társas egyház levén, Szepesre is vonatkoztak, azaz a kánoni választást a pápának kellett volna itt is megerősítenie. Csakhogy a szepesiek szintén a régi gyakorlatnál maradtak és Boleszló érsek elé terjesztették megerősítés végett legújabbán megejtett választásokat.

Szerencsések vagyunk úgy a választási jegyzőkönyvet, valamint Boleszló érsek megerősítő okiratát birnunk.²⁾

A két érdekes okirat rövid kivonata a következő: A szepesi szent Mártonról nevezett káptalan tanuságot tesz arról, minthogy prépostja Henrik a veszprémi püspöki székre áthelyeztetett, a káptalanbeliek 1323. februárius 13-án összegyűltek új prépostot választandók. Különböző tárgyalások után közvetett választásban egyeztek meg, melynek megejtésére Bogomér kántorkanonokot, Károly kincsőrző kanonokot, Jakab olaszi (de villa latina), Salamon lőcsei plebánost és Jordán kanonokot bízták meg. A megbízott választók egyhangulag megegyeztek Já-

Mikóhelmes (Halmes), *Chykles* (Cseklész), *Magyar-Bél*, *Német-Bél*, *Szempc*, *Boldog asszony-Falva* (Boldogfa), *Sárfő*, *Nagy- és Kis-Bohon* (Báhony), *Wisthak* (Vistuk), *Réce*, *Lottendorf* (?-Lócz), *Podmorch* (Pudmeric), *Gochonod* (Gocznod), *Két-Mácséd*, *Elefánt*, *Péntek-Sár*, *Körmösöd*, *Körtvélyes*, két *Nemes- és Kis-Path* (Patony), *Kossald* (Kossúth), *Réth* (Réte), *Gurab*, *Taksony*, *Csandal* és *Bél*. (Az esztergami főkáptalan magán-levéltárából lad. 51. fasc. 1. nro 34.) Kiadta *Fejér* CD. VIII/IV, 103.

¹⁾ Erről bővebben írtam az *Új M. Sion* XVII. kötetében ily cím alatt: *Miklós ostiai püspök követsége Magyarországon*.

²⁾ Amazt kiadta *Wagner* Antal, I, 312. után *Fejér* CD. VIII/II, 482. — Ez a szepesi káptalan levéltárából őrzött eredetiből *Knaus* másolatában fekszik előttem.

nos diakonusban, ki egyébként bosnya prépost és Boleszló érsek kancellárja vala. Ezen elért eredmény után nagy lelki örvendezéssel elénekelték a *Te Deumot* és kiállították a választási okiratot, mely alatt tíz választó neve áll, de sajátkezüleg csak négyen írták alá neveiket, a többi hatét vagy a tanító (scholasticus), ki nem is volt kanonok, vagy Beke szepesi főesperes jegyezte alá. Egynek pecsétje se volt, hanem a kartársáét használta.

A ekkép kiállított jegyzőkönyvet a fönnevezett Bogomér és Beke kanonokok elvitték Esztergamba és „illő alázatos buzgósággal esedeztek Boleszló érseknek, mint metropolitájoknak,“ hogy a választásokat jóvá hagyni kegyeskedjék. Boleszló pedig, *kikérvén Károly király jóakaró hozzá járulását*, tanácsot ülven Teofil préposttal és káptalanával, miután kánoni jogtanárok által (iuris canonici professoribus) megvizsgáltatta a választás alkiságait s ezek azokat szabályszerűeknek találták, Esztergamban, 1323. május 6-án kelt pecsétjével ellátott levelével Jánost, saját kancellárját, mint megválasztott szepesegyházi prépostot ez állásában, hivatkozván Isten kegyelmére (de a pápa meghatalmazására egy szóval sem), megerősítette.

Mindazonáltal János szepesi prépost tovább is Boleszló érseknek nemcsak kancellárja maradt meg, hanem a lelkiekben egyúttal általános helytartója lett, kit Boleszló érsek, midőn 1326. szeptember Szepeshelyt (Sceps) meglátogatta, azon joghatósággal ruházott föl, hogy Szepesföldön mindenkinek engedhet 40 napi bucsút, melyben részesülnek azok is, kik a prépost ur miséjén, ha ez tartományát (provinciam) meglátogatja, jelen lesznek. János prépost adhat továbbá absolutiot is mindazon esetekben, melyek a főszékes-egyháznak vannak föntartva.¹⁾

Megjegyzem e helyt, hogy Henrik volt szepesi prépost, immár *veszprémi püspök* pápai megerősítő vagy kinevező levelét is hiába keressük. Nem találjuk annak hírét sem, akár Theiner-nél, akár Gamsnál, akár Eubelnél keressük. Igen valószínű tehát, hogy ő püspökké történt megválasztása és megerősítése csak úgy történt, mint Csanádé, melyet föntebb előadtunk, a régi gyakorlat szerint. Ezt annál nagyobb valószínűséggel véljük állíthatni, minthogy a nyitrai püspök választása még amolyanabb körülmények közt történt.

¹⁾ *A szepesi káptalan magán-levéltárában.* Scrin. 11. fasc. nro 20.

A székes-fehérvári káptalan írva hagyta,¹⁾ hogy István mester, a nyitrai káptalan olvasó kanonoka megjelenvén előtte 1328. május 1-én, mint káptalana meghatalmazottja a következő panaszt mondotta tollba: midőn a nyitrai püspökség János püspök halálával megüresedék, a káptalan István olvasó kanonokot, Sebestyén trencsényi, Pál garami (granensem) főespereseket és Pál áldozárt mint megbizottjait és kanonok társait küldötte I. Károly királyhoz, hogy jelentsék be, miszerint a nevezett egyház árvaságra jutott, és kérjék védőuri hozzájárulását, miszerint jöendő püspököket megválasztandók egybegyűjthessék távollévő kanonok társaikat. De utközben Boleszló esztergami érsek elfogatta, erőszakos módon esztergami várába és monostorába²⁾ hozatta és elzáratta őket. Itt az ő és káptalana jelenlétében öcscsét, Meskót³⁾ a nyitrai püspököknek beerőszakolta adományozás címén a káptalani választás mellőzésével, ami a szent atyák rendeletei és a közjog ellen van, mert a választási jog megilleti a társas, sőt plebánia-egyházakat is. Azután a nevezett káptalan megbizottjai *hozzájárulását* kieroszakolta halálos fenyegetésekkel, melyek által arra is rávette őket, hogy békecsókot adtak neki. Sőt ezzel sem érte be, hanem összegyűjtván fegyveres népét, a nyitrai székesegyházat, annak és káptalannak várait és birtokait elfoglalta, elpusztította (vagy csak elpusztítással fenyegette), mi által a káptalant annyira megfélemlítette, hogy a haláltól való rettegésében kénytelen volt beleegyezni Meskó püspök megválasztásába.

Mínthogy Meskó Boleszló érsek édes testvére, Károly király süve és Erzsébet királyné kedves rokona volt,⁴⁾ amit okleveleink számtalanszor hangoztatnak, helyesen jegyzi meg Fraknói püspök,⁵⁾ miszerint Boleszló érsek hatalmaskodó eljárását úgy kell magyaráznunk, hogy a királytól a nyitrai püspökség betöltésére fölhatalmazást eszközölt ki öcsce javára. Abban is igaza van t. barátomnak, hogy midőn a nyitrai káptalan tilta-

¹⁾ Az okirat az *esztergami főkáptalan hitelshelyi levéltárában* capsza 70. fasc. 2. nro. 5. -

²⁾ Ime Esztergamban akkor még fönnállott a monostor, melyben közösen laktak az érsek és káptalana.

³⁾ Meskó lengyeles alakja a Misko-, Miska-, Mihálynak.

⁴⁾ „Proximus et fidelis noster,” így címzé őt rendesen a királyné.

⁵⁾ *Oklevéltár a m. kir. kegyúri jog történetéhez.* Kiadja a M. T. Akadémia: 1899. Bevezetés XVII. lap.

kozását igtatta be a székesfehérvári káptalan hiteles helyijegyzőkönyvébe ezzel nem sokat ért el. Nem bizony, mert az efféle titkos tiltakozások csak kedvező alkalom adtán kerültek a nyilvánosság elé. De abban alighanem téved az én tisztelt barátom, hogy Meskó Károly király pártfogásával megszerezte a pápai kinevezést a nyitrai püspökségre: minthogy ennek legpárányibb nyoma sehol sincsen. Ellenben sokkalta valószínűbbnek tartom, hogy itt is úgy jártak el, mint Csanád választásánál. A megfélemedett nyitrai kanonokok kiállították annak módja szerint a választási jegyzőkönyvet, melynek alapján Boleszló érsek eddig is gyakorolt metropolitai hatalmánál fogva megerősítette és fölszenteltette, ha ugyan maga föl nem szentelte öcscsét és suffraganeusát.⁶⁾

IV.

Fordítsunk lapot t. olvasó, ne időzzünk tovább az önkénye tényénél, melyhez — ha tetszik — mentséget találhatunk a testvéri szeretetben és I. Károly király azon gondoskodásában,

⁶⁾ Meskó II. Kázmér beutheni herceg fia 1313—1322-ig okmányilag kimutatható, hogy János-rendi lovag volt. — Ulászló beutheni herceg 1322. január 22-én elidegenítvén Teschnow nevű birtokát, a kötés első tanuja: Germano karissimo nostro domino duce Meczhone crucifero. (*Sommersberg*, Scriptt. rr. Siles. I, 970.) — 1318-ban mint a nevezett lovagrend magyarországi perjele fordult elő. (*Grotefend*, Stammtafeln der Schlesischen Fürsten, 40. lap.) — János a Csák Máté által oly igen megalázott nyitrai püspök, Meskó közvetlen elődje 1328. január 27-én még él. (*Fejér*, CD. VIII/II, 273.) — Meskó nyitrai püspök a királyi oklevelek záradékában 1328. november 17-én mint utolsó püspök előfordul. Még 1334. június 2-án is előfordul még ilyenül, jöllehet XXII. János pápa 1334. május 11-én már áthelyezte őt Veszprémbe (*Theiner*, Monum. Hung. I, 596.), sőt utódját a nyitrai széken is kinevezte Vasvári Vid barát személyében. Ettől fogva Meskó teljes címe, melyet mint királyné kancellárja használ ez: Dei et apostolice sedis gracia episcopus Wesprimiensis, aule domine regine cancellarius, proximus et fidelis eiusdem. (*Anjouk. Okmt.* III, 173. 246. 349. s egyebütt.) Még 1343. június 19-én előfordul ilyképpen (*U. o.* IV, 347.), de 1344. augusztus 5-én már mint néhairól, olim bone memorie Meskone episcopo Wesprimien emlékezik meg róla VI. Kelemen pápa, (*Theiner*, Monum. Hung. I. 672.), ki in partibus illis, azaz Magyarországon halt meg és helyét István csanádi püspökkel, előbb pécsi préposttal, egy ízben kalocsai választott érsekkel tölti be. Mesko előfordul még *Theiner*-nél Monum. Hung. I, 662., a *Zalamegyei Okmánytár*-ban I, 406. sat. Lásd legujabban *A veszprémi püspökség római Oklevéltárában* Fraknoi püspök bevezetését.

hogy az országot, melyet annyi erőfeszítés mellett visszahódított a rendnek és civilizációnak, családjának is biztosítsa. Mig azt véghez vitte, s ekkor nem éppen fejezte volt be művét, annyi durva erőszakot kellett tőrníe, annyi halálos félelmet kiállania, életét annyiszor kockáztatnia, hogy bizony nem csoda, ha az erőszakoskodás szinte természetévé vált.

Amit a következőkben még elmondani fogunk Boleszló érsek életéből, az főpásztori gondosságáról, igazságérzetéről, kegyességéről és egyéb erényeiről tanuskodik, s e mellett azon kor társadalmi visszasságaiba, forrongásaiba, vergődéseibe egy kissé bepillanthatunk. Azon voltam ugyanis, hogy a száraz regéstákat némi tudásommal megelevenítsem, érthetőbbé tegyem, és t. olvasóim érdekeltségét ébren tartsam.

A XIV. században aligha volt valakinek is nyugalmasb élete marcangolt kedves hazánkban. Zsarnoki hatalomra vágyó oligarcháink gondoskodtak róla, hogy fölül kerekedjék a törvénytelenység. Ilyen időben — úgy volt ez mindig — az egyháziaknak sok bajok keletkezett. Hogy e bajokon segíthessen, a tarcai kerület (Sáros vármegyében) papjai küldöttsége, mely állott a tarcai esperesből, a kriváni és héthársi plébánosokból, II. Tamás mester esztergami érsek, mint főpásztorra elé járult, (pedig akkor jómaga is Csák Máté dulasai elől Lőcsére menekült volt) és panaszosan előadta, hogy hiveik megvonták tőlök a dézsmát, noha nekik, — mint ezt a szepesi prépost, kinek közvetlen hatósága alá tartoznak, bizonyítja, — szabad dézsmájok van; panaszolák továbbá, hogy hiveik, a hitközség úgy bánnik velök, mint szegődött szolgálkakkal: ha úgy tetszik nekik egy-egy év leforgása után javadalmaikból kivetik; azon hagyatékokat, melyeket némelyek végső rendelkezése szerint örökös szent misékre kellene kiszolgáltatniok, visszatartják; ellenben az elhunyt papok javait elharácsolják. Meg kell jegyeznünk, hogy a tarcakerületi népek, jobbára telepések, idegenből hozott, kivált német és szláv vendégnépek valának, kiknek rendesen biztosítva volt a szabad papválasztás, amiért ők nem az érseknek, illetve szepesi prépostnak, káptalannak vagy más patronusnak fizették a papi tizedet, hanem saját papjaiknak, kiket (megkülönböztetésül az ecclesiae rectortól vagy parochustól) ezért plébánosnak neveztek, mert a plebs, a nép választotta őket. E hitközségeknek joguk volt ugyan — valószínűleg az egyházi főhatóság jóváhagyásával — papjaikon túladni, de a tarcakerületiek e jo-

gukkal visszaéltek, úgy vélem azért, hogy papjaikat a dézsma-
ügyben annál elnézőbbekké tegyék.

Hogy az elhunyt főpapok javait a főurak elharácsolták, szinte joggá vált (ius spoli), mely főrablók után indultak a paraszt rendbeli rablók is.

II. Tamás érsek hajolt a tarcai kerület lelkészei kérelmére s egyházi kiközösítés fenyegetése mellett megtiltotta a panaszolt visszaéléseket. (Lőcse, 1312. januárus 14.)

Most, hogy új érsek lépett az esztergami főpapi székhez, szükségesnek találták ugyanezen kerület papjai fölkelni Henrik szepesi prépostot, eszközölné ki Boleszló érsek urnál b. e. elődje védő levele megerősítését, amit ez hivatásához képest készségesen teljesített. (Pozsega, 1322. okt. 1.)¹⁾

Boleszló ezen imént érintett levelében a tarcai papok társulatának azon fölül 40 napi bucsút engedett, valamint már II. Tamás érsek is engedett volt mindazoknak, kik a társulat gyűlésén jelen vannak, vagy valamely tagja temetésére egybegyűlekeznek.

Az efféle társulatokat *kalandos* társulatnak szokták az időben nevezni, minthogy rendszeren a hónapok első napján (kalendis) tartották gyűléseiket. Nagy részint temetkezési egyletek valának. Céljuk elhalt tagjaikat és a hozzájuk tartozókat ünnepélyesen temetni, lelkeikért miséket szolgáltatni, az idegeneket, akiket a halál ama vidéken ért, végső tisztességben részesíteni. Hogy a tarcai papoknak e mellett főcéljuk a közös védelemre való egyesülés volt, az előadottakból kiviláglik. Németországban nagyon el voltak ez egyesületek terjedve. Nálunk is főleg a német vidékek papjai honosították meg. Tudtunkra egy ilyen társulat Confraternitas parochorum cím alatt már 1248-ban keletkezett szepesvármegye huszonnégy plébánosa közt, melynek IV. László király szabadalmat is adott.²⁾ Nyoma van hasonló társulatoknak az erdélyi szászok papjai közt is.³⁾ — A lipitai papok vulgo kalandus nominata Universitását Csanád esztergami érsek 1340-ben erősítette meg.⁴⁾ — A tarcai papok tár-

¹⁾ *Fejér*, CD. VIII/I, 459. VIII/II, 369.

²⁾ *Batthyány*, Leges, II, 504.

³⁾ *Archiv des Vercins Sieben Landeskunde*, Neue Folge 315. — *Fabricii* Urkundenbuch des Kisder Kapitels.

⁴⁾ *Fraknoi*, Századok 1876, 343.

sulata Pál szepesi prépost idejében, tehát a XIV. század elején keletkezett.

Hasonló méltányossággal járt el Boleszló érsek a *marosi dézsma* ügyében.

Maros (ma Nagy-Maros, a Duna mentén, Visegrád átelében) egyházi adója, a papi tized Lodomér érsek óta az esztergami székesegyház Mária oltárosát illette, kinek viszont ott rektort (papot) kellett tartania s azt tisztességesen ellátnia. De hogy Maroson idegen vendégnépek is megtelepedtek, kiknek a bíróválasztáson kívül rendesen papválasztó joguk is volt, ezen állapotot nehezen tűrték, mert a lelkiekről immár gondoskodva lévén, papválasztó joguktól elestek, hanem azért a papi dézsmát úgy meg kellett adniok, mint a régibb lakosoknak. Hogy tehát a dolog során változtassanak, megtagadták az esztergami oltárostól a tizedet, és ezt saját lelkészöknék, ki nekik a szent Márton templomában szolgált, fizették, mi természetesen sok perpatvarra adott okot.

I. Károly király, ki a polgári községek fölvirágozását nagyon a szíven viselte, megkérte tehát kedves süvét, Boleszló érseket: állítsa helyre a békét a két pap és a hitközség között.

Boleszló érsek pedig tanácsot ülven káptalanával úgy határozott, hogy a bordézsmából egy negyedrészt, a szemes jószág tizedéből egy harmadrészt, a többi, aprólékos tized felét a marosi szent Márton egyházának papja, a többit pedig a Mária oltár esztergami gondnoka kapja.

Figyelemre méltó e rendeletnek bevezetése (arengája), mely fényes világot vet Boleszló érsek lelkületére és hogy miképpen fogta föl főpásztori hivatását: A csalhatatlan isteni bölcsesség — ugymond — azért szemelt ki bennünket elüljárónak, hogy minden vizsályt eloszlatván, a békét mindenütt helyre állítsuk.

I. Károly király Boleszló érsek e rendelkezését 1326. május 11-én kelt és uj pecsétjével ellátott levelével megerősítette. ¹⁾

A tizedjövedelem levén a vázolt korban az egyháziak legkiadóbb, istenadta, kevés fáradsággal járó bevétele, nem csoda, ha többször szolgáltatott okot pörlekedésre, melyben Boleszló érseknek, mint metropolitának is nem ritkán kellett döntenie.

Igy fordult hozzá a *veszprémi káptalan* arról vádolván a *szalavári* apátot, hogy ez a káptalant illető koloni, mogyoródi és

¹⁾ Az esztergami főkáptalan levéltárában, lad. 47. fasc. 5. nro 1.

stolci (istóci) tizedet tizenhét év előtt, a garázda Német-Ujvári Henrik bán (ex genere Héder) segedelmével hatalmasul elfoglalta és mind ekkorig (1327.) lefoglalva tartja.

Boleszló érsek az ügy megvizsgálására és elbírálására küldötte bírókul Teofil főegyházi prépostját, Lodomér szenttamási prépostot, a lelkiekben érseki helytartóját és János mestert a honti főesperest, kik magukhoz vevén tanácsosokul a jogtudós András budai prépostot, János váradi prépostot s az esztergami káptalan jogértő tagjait, minthogy a kihallgatott tanuk mind a fölporós javára vallottak, a zalavári apátot pörvesztésnek jelentették ki.

Hasztalan volt a zólyomi főesperesnek, mint a zalavári apát ügyvédjének föllebbezése — ellenvetvén, hogy a tanuk mind részrehajlók, mert valamennyien a veszprémi káptalantól függenek, a bírák pedig bele se tekintettek a zalavári apátságának a szent királyoktól s az esztergami érsekektől nyert privilegiumaiba: a tihanyi apát és a lövöldi plebános még ugyanazon 1327. évi december 19-én jelenték az esztergami érseki helytartónak, hogy a tőle nyert megbízás szerint a veszprémi káptalant Kolon, Magyarád és Stolc nevű birtokban a tized gyakorlatába visszahelyezték, és a kárt, melyet a veszprémi káptalan a tized elvonása következtében tizenhét év alatt szenvedett, kegyesen (graciose) 90 márkára becsülték.

Pedig úgy látszik a veszprémi káptalannak még se volt teljesen igaza, minthogy utóbb (1341-ben) a zalavári apáttal oly egyezsége jutott, hogy az apát a stolci tizedet jó szerével átengedi a káptalannak, viszont a káptalan lemond a koloni, magyarádi és csácsi dézsmáról az apát javára. Még azt is kikötötték a felek, hogy ha valamelyikök pörrel támadná meg ez egyezséget, annak előzetesen 50 márka bírságot kell fizetnie.¹⁾

Még egy pörről kívánok itt említést tenni, melynek tárgya az esztergami és krakói egyházmegyék közt megállapítandó határ volt, és a mely Boleszló érsek kormányja alatt kezdődött ugyan, de befejezését halála után érte meg.

Úgy látszik azon zavaros időben, mely az Árpádok uralkodása végső szakaszát jellemzi, történt, hogy Podolin, Gnédza, Lubló és egyéb kitközségek elszakadván a szepesi prépostságtól, következőleg az esztergami érseki megyétől, a krakói püspök joghatósága alá kerültek.

¹⁾ *Zalamegyei Oklevéltárban*, I, 201., 205., 210., 383.

Már II. Tamás mester, esztergami érsek (1305—1321) tényleg visszakebelezte ezen, Magyarország területén belül fekvő községeket egyházi megyéjébe és Boleszló is nyomdokain járt, midőn ezen foglalás ellen a krakói püspök panaszt emelt a római szentszéknél.

XXII. János pápa a boroszlói egyházmegyei csarnowansi premontréti prépostot delegálta a kérdéses ügy vizsgálatára és elbírálására. Mindkét fél ügyvédekkel vallott,¹⁾ de Boleszló érsek nem érte be az ügy befejezését. Csanád ült már az esztergami érseki széken, midőn Probus, a czarnowansi prépost Teschenben, 1332. februárius 12-én a magyar felek makacs távollétében az esztergami érseket elmarasztaló ítéletet hirdetett: a Poprád és Dunajec folyamvidéket Podolintól és Toporctól kezdve a krakói egyházmegyének ítélte oda; az esztergami érseket pedig és a szepesi prépostot az eddig illetéktelenül élvezett jövedelmek fejében minden évre száz márkában, összesen 2200 márkában marasztalta el.

Protus (így) a csernowansi prépost ítéletének végrehajtásával Miklós egri és Meskó nyitrai püspököket bizta meg, kik — úgy látszik — megbízatásukban eljárak, midőn pápai parancs következtében a pilisi és bakonyi (zirci) ciscercita apátok eltíltják őket az egyházi büntetések kihirdetésétől, illetve azok visszavonását szigorúan elrendelik.²⁾

Ez ügy újabb fázisát jelzi XII. Benedek pápa levele, ki meghagyja a boroszlói püspöknek és két társának, hogy ezen ítéletet, melyet a krakói püspök az esztergami érsek és szepesi prépost ellen a határkérdésben megnyert már több mint nyolc esztendő előtt, de erőszakoskodás miatt végre hajtható nem volt, egyházi büntetés alkalmazása mellett is végrehajtsák.³⁾

¹⁾ XXII. János pápa levele a mondott prépost részére Avignonban, 1324. június 15-én kelt. — Nanker krakói püspök meghatalmazása ügyvédei számára ddo Opatowice, 1325. május 30. — Boleszló érsek ügyvédválló levele, melyet az esztergami káptalannal egyetértve kiállított Esztergamban 1325. szeptember 8. Zybotho igilniczi plébános és Péter budai kántor javára, visszavonván Miklós zólyomi főesperesnek adott meghatalmazását *propter debilitatem suam*. — János szepesi prépost megbizza a durúndi, pálmalfalvi, zsakóci és hunfalvi plébánosokat. Actum et datum in Cyps (Szepeshely) 1326. április 8-án. (*Piekosinski*, Monum. Polon. I, 168, 176, 179, 180, 190. — V. ö. *Katona*, Hist. Crit. VIII, 538. IX/14. — *Fejér*, CD. VIII/II, 636.)

²⁾ *Békefi*, Pilisi apáts. I, 332.

³⁾ „Propter potenciam secularem illarum parcium“ *Theiner*, Mon. Hung. I, 645. ddo 1341. január 25. — E pör további fejleményét még nem ismerem.

V.

Boleszlót egyik életírója fölöttébb magasztalja, és nemcsak származását, jellemét, hanem főleg sokoldalú főpásztori gondoskodását tekintve az esztergami érseki szék egyik fődiszének nevezi.¹⁾

Boleszló már akkor jutott az esztergami egyházi főjavadalamhoz, midőn süve és jóakarója I. Károly király husz évi véres küzdelem után megerősödött a magyar trónon. Őneki tehát ki nem jutott azon lelket, testet szinte megbénító küzdelemből, mely elődje, II. Tamás érsek minden erejét igényelte, őt nagygyá és ünnepeltté tette nemcsak királya és nemzete, de kivált egyháza előtt, melyet a csaknem félszázados testvérharok és pártoskodások után alapjaiból regenerálnia kellett.

Nem lehet tagadni, hogy Boleszló e fáradságos főpásztori munkát nagy buzgalommal folytatta. Terjedelmes egyházmegyéje legszélső részeiben, Pozsonyban, Szepesben és Erdélyben is meg — megfordult, hogy mindent szemeivel lásson, önmaga intézhessen, és főpásztori teendőit akkor is végzi, ha a királyi udvarban, akár Visegrádon, akár Temesvárt tartózkodik.

A Boleszló érsek által elintézett ügyek közül még a következőket említhetjük meg.

Már II. Tamás érsek Pozsonyban, 1313. januárius 26-án kelt levele erejével fölvette az esztergami egyházi nemesek sorába Altmannfia Kurcman István pozsonyi polgárt, és megajándékozta őt néhai Csatófia Henclin (János) Marcsa-Magyar nevű csallóközi birtokával, melyet ez lelkeüdvéért hagyott az esztergami egyházra.

Tudnunk kell, hogy az egyházi nemes fölött sem a nádor, sem más főúr vagy bíró nem ítélkezhetett, hanem csak a főpap (érsek, püspök, apát) és káptalana vagy konventje, illetve tisztartója, udvarbírája, ispánja. Az egyházi nemesnek pedig az volt a kötelessége, hogy ha a király fölülést rendelt, ő is hadba szállni tartozott a főpap zászlója alatt. Ha pedig az egyházi nemes erre alkalmatlan lett, akkor meg kellett váltania a hadi

1) *Schmitt*h, Aeppi Strigon. I, 170: et sanguine et integritate et multiplici cura, supra quod credi possit, longe maximus praesul, Strigoniensem cathedram illustriorem effecit.

szolgálatot évenként fizetendő négy márka denáron, tíz pénzt (pensát) számítva egy márkára, mai értékünk szerint mintegy 160 koronát. Egyebekben teljesen szabad volt és semminemű adóval nem tartozott.

Ily uri helyzetbe hozta II. Tamás érsek Kurcmann István pozsonyi polgárt. Hanem ezen Kurcmann nem sokára meghalt; Katalin nevű özvegyét pedig feleségül vette Hamboto ispán ¹⁾ fia Henrik, kitől már gyermekeket is nemzett; Marcsa-Magyart is megvette a maga és gyermekei számára felesége első férje rokonaitól. Most (1323. április 25.) az iránt járult Bogyoszló érsek elé (amint az érsek ez alkalommal magát nevezi), hogy néhai Kurcmann helyébe őt vegye föl az esztergami egyház nemesei sorába. Az érsek azon reményben, hogy Henrik még sok jó szolgálatot teend neki s az egyháznak, teljesítette kérését, fölvevén őt, gyermekeit és minden maradékát az egyházi nemes jobbágyság közé, elrendelvén, hogy ugyanazon jogokat és szabadságokat élvezzék, melyek más egyházi nemeseket megilletnek.

Nagyobb biztosság okáért, nehogy valaki Bogyoszló érsek e kegyét megpörölhesse vagy visszavonhassa, Hamboto fia Henrik az érsek levelével I. Károly király elé járult, hogy azt jóvá hagyni méltóztassék. Amit I. Károly király készségesen meg is tett, és „kedves sógora,“ az esztergami érsek levelét megerősítette, 1323. december 8-án kelt jeles alaku okiratot, azaz privilegiumot állítván ki róla. ²⁾

Pozsonyban tartózkodása idején, 1324. április 1-én Boleszló érsek elé járultak a szent Kláráról nevezett szerzetes nők, kiknek kérelmére átírta és kihirdette VIII. Bonifácus pápa, Anagninban, 1296. június 2-án kiadott privilegiumát, melynek értelmében az összes szerzetes nőket, akár szent Klára, akár szent Demjén, akár szent Ferenc-rendiek (minorissae) legyenek, mindennemű tized, adó, vám s egyéb közfizetség alól fölmenti. ³⁾

Ugyancsak Pozsonyban, 1324. március 25-én megjelent Boleszló előtt Depreht fia Pál pozsonyi volt bíró és bemutatott neki Dénesdire vonatkozó egyezséget, melyet Hermán

¹⁾ Hamboto, Hambotto, Hambotto 1308-ban mint Pozsony város bírása, 1311-ben mint Gentilis biboros és szentszéki követ megbízottja és bankárja kerül elének a *Vatikáni magyar okirattárban* I/II, 395. és egyebütt.

²⁾ *Hazai Okmánytár*, IV, 121. 135. — *Fejér*, CD. V/I, 158. VIII/II, 198.

³⁾ *Fejér*, CD. VI/II, 53. VIII/II, 573.

szent-mártoni apát és Szerafin pozsonyi prépost 1302-ben kötötték, — megerősítés végett. Az ügy abban állott, hogy Szerafin pozsonyi prépost egykoron pört indított a szent-mártoni apát ellen azon kápolna miatt, melyet az apát a pozsonyi prépostság joghatóságához tartozó Dénesdi birtokon építtetett a misérdi anyaegyház hátrányára. A pört barátságos egyesség szüntette meg, melyet Boleszló érseki hatalmánál fogva (auctoritate metropolitana) örök időkre megerősített. ¹⁾

Szintén a szent-benedekrendiek számára kiadott Boleszló érsek Esztergamban, 1325. június 24-én más levelet is, melyben megismeri és megvallja, hogy a szent-mártoni apátság birtokain, nevezet szerint a csallóközi Dénesdin semminevű dézmáló joga nincsen, valamint már elődjének, II. Tamás érseknek se volt. ²⁾

Ugy látszik e levelek némelyei akkor keletkeztek, midőn Boleszló érsek jogai és jövedelmei visszafoglalásáról gondoskodott, és arról tanuskodnak, hogy igazságérzete ezen nehéz föladata közben se hagyta el. Jogérzetét egyebek közt még inkább föltűnteti a rási kápolna ügyében a gömöri főespereshez intézett levele, mely szerint István pécsi prépost panaszosan előadta, hogy atyja Pál ispán a Turóc folyó vidékén Ráson néhai II. Tamás engedelmével kápolnát építtetett a temetőben, mely kápolnában papot és klerikust tartott az istentisztelet rendes megtartása végett évek hosszú során. Ujabban azonban a kápolnát máshová akarták átvinni (tehát fából épült) azon ürügy alatt, hogy a temető nincsen megszentelve, és mert a teljes tényállást ravaszul elhallgatták, Boleszló érsek is megadta reá az engedelmet. De miután fölvilágosíták, a már megadott engedelmet nem késett az érsek visszavonni és a temető megszentelését elrendelte. ³⁾

1324. augusztus havában Boleszló érseket Erdélyben találjuk. Csak egy, Erdélyben és pedig Szelindeken augusztus 20-án kelt okiratot birunk tőle, melylyel Tamás szebeni pré-

¹⁾ Lásd ily című értekezésemet: „Miklós ostiai püspök követsége Magyarországon.“ (Uj M. Sion, XVII. kötet, 403. lap.) — *Anjouk. Okm.*, I, 21.

²⁾ *Anjouk. Okm.*, II, 308.

³⁾ *Fejér*, CD. VIII/II, 571. — Hogy Boleszló érsek a pört, melyet Bertalan királyi káplán Péter pap ellen lótolvajlás miatt indított Temesvárt, 1322. augusztus 22-én kelt rendeletével elhalasztotta (*Anjouk. Okm.*, II, 41.), csak a teljesség kedvéért érintjük.

postot, tekintve jó erkölceit és erényeit, szolgálatai jutalmaul fölveszi őt az esztergami egyház kanonokjai sorába, helyt adván neki a karban, szavazatot a káptalanban és a legelső üresedésben levő javadalmat (praebendam). ¹⁾ — Világos Boleszló érsek e kinevezéséből, hogy a székes káptalanok tagjait az érsekek, illetve a püspökök nevezték ki, valaminthogy kétségtelen, hogy a társas káptalanok kanonokjait prépostjaik nevezték, amint ezt egy régebbi értekezésemben megmutattam, ²⁾ mely szerint a pozsonyi káptalan tagjai egyhangúan megismerik, hogy a prépost közvetlen főpapjok, ki őket kinevezte, egyházi büntetést szabhat rájuk, kiközösítheti, kanonoki javadalmuktól és széköktől megfoszthatja őket sat.

Végezetre hagyunk néhány okiratot, melyek a mindedig kevésbé tanulmányozott egyházvédnöki vagyis patronátusi jogra vonatkoznak.

Akik a jelenlegi gyakorlatról következtetve azt vélik, hogy a patronátusi jog a középkorban is csupán abban állott, hogy a patrónus a neki tetsző lelkészt bemutathatta a püspöknek a javadalom elnyerése végett: azok nem helyesen ítélik meg a középkort. A patronátusi jog mindig jövedelmes, helylyel, közzel igen jövedelmes jog volt. Ha nem az lett volna, nem osztogatják vala pápák és királyok érdemes férfiaknak jutalmul.

Mert igaz ugyan, hogy e jog rendesen a templom építése és javadalmazása nyomában járt; de az ebbe fektetett tőke kamatait busásan megfizette a hitközség vagyis a hívek, kik az egyháznak tizeddel tartoztak, melyet a patronus szedett be azon kötelezettség mellett, hogy a lelkész (rektor ecclesiae) ellátásáról tisztességesen gondoskodik. Sőt nem ritkán fordulhatott elő az eset, hogy míg a patronus a tizedet a hívektől szigorúan beszedte, a rektor ellátása terhét is jórészt a hívek vállára terelte át, miből lassankint a párbér és stolajjévedelem keletkezett. Példáját nyújtja ez állapotnak az egyesség, melyet a Boleszló érsek törvényszéke előtt pörrel megtámadott Elefanti nemes urak mint patrónusok és az elefanti rektor közt 1322-ben létre jött az elefanti jobbágyság rovására.

¹⁾ *Anjouk. Okmt.* II, 155. — *Zimmermann-Werner*, Urkundenbuch, I, 387. — *Tört. Tár*, 1889, 530. — *Szabó Károly*. Az erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonata, 30.

²⁾ *Érdekes pör a XIV. századból*. Különlenyomat a pozsonymegyei régészeti és történelmi egyesület 1882—5. évi Értesítőjéből, 18. lap.

Ezen egyesség értelmében, mely tudtomra az első a maga nemében, az elefánti házasságok mindegyike a plebánosnak évenként egy félszupu buzát és egy csibét tartozott adni. A menyasszony eljegyzésekor egy keszkenőt vagy tizenkét denárt; aki más faluba vitte menyasszonyát szintén 12 denárt fizetett. A házasságkötéskor vagyis egybekeléskor 104 denárt; aki pedig vadházasságot kötött, az tizenkét pensát tartozott fizetni. A keresztelés stolája egy kalács (torta kenyeret is jelenthet) s egy csibe; a törvénytelen gyermek után 104 denár volt. A temetési fizetség a harangozásért egy denár, a zsoldár olvasásért tizenkét denár, a vigiliáért ugyanannyi, a hetedik, harminczadik napon és az évfordulatkor, az emlékkő vagy fejfa fölállításakor (mondott miseért) kijárt két kalács, egy csibe, egy sajt, egy lepény (placenta) s egy kancsó sör. — Ha a község valamely szent tiszteletére (mondjuk: bucsúkor) közös nagy ebédet adott: a papot ez alkalmából megillette a leölt marha bőre, a hús negyedrésze s egy abrosz. Ha az ebéd kisebbszerű volt, be kellett érnie 60 denárral. A klerikusoknak vagyis kispapoknak, kik ez időben az egyházfiak dolgát végezték, azaz segédkeztek az istentisztelet körül, a hitelemzés és keresztelés alkalmával egy-egy denár jutott.

Ezen fölül kikötötte az elefánti lelkész, hogy akár patronusai, akár hívei ezen egyességet pörrel támadnák meg, a pör megindítása előtt egy márkát fizetni, aztán pedig huszonötöd magukkal a paplak elé járulni, s ott a lelkészt megkövetni tartoznak. ¹⁾

Az előadottak után nem csodálkozhatunk azon, hogy az idegenből behívott vendégnépek megtelepedésöknék szinte első föltételül szabták a „szabad egyházat“, azaz a jogot, hogy önmagoknak templomot építhessenek, plebánost választhassanak, ki közetlen a püspök főnhatósága alatt álljon; a plebánosnak főntartására fizettek ugyan tizedet, de — úgy látszik — csak mérsékelten s ezzel az ugynevezett kegyur, főesperes és alesperes zaklatásától mentek valának, mint ezt Boleszló érsek Visegrádon, 1324. november 8-án kelt leveléből látjuk, melylyel elődje, Fülöp esztergami érsek rendelkezését Dancs, a híres zólyomi főispán kértére, a lipetmegyei Lipcse (ma Német-Lipcse) község érdekében áírta és megerősítette.

¹⁾ *Anjouk. Okmt.* II, 12.

Ezen szabadságlevél értelmében a Lipcsében megtelepült és megtelepülendő népeknek szabad volt plebánia-templomot építeniök, melyben megválasztott lelkészők misét mondhasson és a szentségeket kiszolgáltathassa, amiért szabad tizedet élvezzen ép úgy, mint a korponai és selmeci plebánosok, kik a főesperes hatósága, valamint megszálló joga alól fölmentvék. Tartozék mégis minden ötven ház után évenként egy márka finom ezüstöt fizetni az érseknek.¹⁾

Ez volt tehát a szabad egyház Boleszló herceg korában. Hogy minta állapot volt legyen, azt a főntebbiek után, ahol a tarcai papok panaszairól tárgyaltunk, alig hiszi el valaki. Egy másik baját ez állapotnak megértjük XXII. János pápa 1322. április 2-án kelt leveléből: Szeben falu (villa, a mai Nagy-Szeben) plebánosa és községe, ez utóbbi mint a plebánia patronusa panaszosan azzal fordult ő szentségéhez, hogy a szebeni falusi (ruralis) prépost azt állítván, miszerint ő a nevezett templom patrónusa, következőleg őt illetik annak tizede, valamint az offerák (ajándékok), melyeket a hívek az oltárra raknak és egyéb javak és jogok, azokat lefoglalta és lefoglalva tartja. Minthogy pedig a plebános és község nem mernek az esztergami érsek elé, kinek egyházi megyéjébe tartoznak, járulni, kinél a mondott prépostnak nagy a hatalma, XXII. János pápa megbízta az alamóci püspököt, hogy a jelen ügyet megvizsgálja és benne ítélkezzék.²⁾

A dolog nyitja pedig a következő: Midőn a százszok Szebenben megtelepedének, ők is szabad egyházat és papválasztó jogot nyertek. Papjokat, mint ez nagy templommal bíró községknél szokás volt, nem plebánosnak, hanem prépostnak (praepositus ecclesiae) hitták. A prépostot illette az összes község dézsmája s az egyház egyéb jövedelme. A városban, sokszor a vidéken levő papok is az ő hatósága alatt állottak, segédjei voltak, vele együtt laktak és étkeztek a monostorban, azaz prépostságban.

Történt azonban, hogy Szeben egy részében — úgy kívánván a megszorodott hívek száma — új templomot építettek, azt külön pappal látták el, ki lelkők üdvéről gondoskodott. Ehhez — úgy látszik a prépost hozzá járult, de nem ah-

¹⁾ *Archivum capituli Scopus. publ.* Scrin. 6. fasc. 6. nr. 6.

²⁾ *Féjér*, CD. VIII/II, 367. — *Zimmermann-Werner*, Urkundenbuch I, 360.

hoz, hogy az új plebános magát tőle függetlenítse s a tized egy részét beszedje.

Milyen volt az alamóci püspök ítélete? annak nyomát nem találom. Abból azonban, hogy két év múlva Boleszló érsek a szebeni prépostot átvitte az esztergami káptalanba, azt gyanítom, hogy Tamás urnak nem volt maradása Szebenben.

VI.

Hogy az egyházi fegyelem a világi, főleg a szerzetes papok közt európaszerte, nálunk is Magyarországon a XIV. században igen meglazult, arra nem éppen vagyunk adatok hián, habár ezek szorosan nem mindig Boleszló érsek korából erednek.¹⁾ De hisz ily erkölcsi bajok, valamint távolabb fekvő időben keletkeznek, úgy kiirtások hosszabb időig huzódik, és néha csak a kór ellen alkalmazott gyógyszerekből következtethetünk a baj súlyos voltára.

Ilyen gyógyító szer volt XXII. János pápa levele, melyben hivatkozván III. Honorius pápa rendeletére, meghagyja a magyarországi bencés apátoknak, hogy elpusztuláshoz közeledő szerzetőkben a fegyelem helyreállítása végett évenként országos káptalant tartsanak. A felügyelettel, hogy e rendelete végre hajtassék, a pápa megbízta Boleszló esztergami és László kalocsai érsekeket, az ország két metropolitáját.

A rendeletnek Boleszló érsek buzgalma következtében volt annyi eredménye, hogy a pannonthalmi, garan-szent-benedeki, zombori, kolosvári, széplaki, ludányi, madocsai, tihanyi és egyéb apátok csakugyan megtartották az országos káptalant, de talán nem kellő sikerrel, minthogy a pápa 1332-ben szükségesnek találta rendelete megújítását.²⁾

1) Például I. a Gentilis bíboros követségére való okleveleket a *Vat. Magy. Okirattár*, I/II. kötetében. — A *Tört. Tár.* 1889. évi folyamában e cím alatt: *Viszály a pécsi káptalanban.* — *Békefi*, A pástói apátság története, 257. l. — *Czinár*, *Monasterologia*, I, 86. — *Batthyány*, *Leges*, III, 297. sat.

2) *Schmitth*, *Aepi Strigon.* I, 173. — *Czinár*, loco citato. — *Schmitth* (loco citato pag. 171. ad a. 1323.) előadja, hogy Boleszló érsek a pécsvári szent Benedek-rendi apátot, Lambertet királyi levéllel igaztalan támadások ellen megoltalmazta. Igaz ugyan, hogy I. Károly király 1323. június 2-án a pécsváradi apátság alapító levelet átírja és megerősíti, de az nem Boleszló, hanem Miklós, nem is Lambert apát kérelmére teszi. (*Czinár*, *Monasterologia* I, 184.)

Nagyobb gondot okozott az összes kereszténységnek s így első sorban a pápáknak a szent-ferenc-rendiek tömött sorában kitört viszálykodás, az ugynevezett *fratricelli* kérdés, mely hogy nálunk is mélyebb sebeket nem ejtett, történetiróink főleg Boleszló érsek érdemeül tudják be. ¹⁾

Talán szívesen veszik t. olvasóink, ha röviden fölélesztjük emlékezetökből ezen ügyet, mely nagy veszedelmet hozott a kereszténységre, amelytől azonban Boleszló érsek ébersége meg óvta hazánkat. ²⁾

Már egy század óta virágzott a szent Ferenc szerzete anélkül, hogy a vallásos buzgalom, mely megalapította, ellanyhult volna. Nagy érdemeket szerzett a kereszténység körül és nagy dicsőséggel környezte az egyházat. A ferenciek buzgósága túlszárnyalta vetekedő társaik, a szent Domokos fiait is. Jeles tudósok keltek ki közülök és jeles szentek tündököltek rendjeikben, köztök szent Lajos püspök, árpádházi Mária királyné fia, I. Károly magyar király nagybátyja. Irigyeik is támadtak, kik szent Ferenc szabályait gáncsolták állítván, hogy azok képtelenséget tartalmaznak, mire III. Miklós pápa indítatva érezte magát kijelenteni, hogy a minoriták (szent ferencrendiek) az evangelium szerint élnek, midőn az engedelmesség, tisztaság és szegénység fogadalmát oly mértékben megtartják, hogy se háznak, se földjük, sem egyéb vagyonuk nincsen. Mert az önkétes, Istenért való lemondás minden, úgy személyi mint közös vagyonról érdemes és szent dolog. Jézus Krisztus oktatott erre úgy szóval, mint példájával, és az apostolok ebben isteni messteröket követték. Nem képtelenség tehát, ha szent Ferenc fiai is ekképpen élnek; az isteni gondviselésre hagyják magokat, jóllehet meg nem vetik az emberi okosság által előirt segéd-eszközöket sem. ³⁾

A sz. Ferenc szabályainak ezen velős magyarázata elnémitotta ugyan a fogadatlan kritikusokat, de magában a szerzet-

¹⁾ „Boleslaus familia diui Dominici adiutus sedulitate incredibili malum in tempore oppressit.“ *Schmitt*, i. h. 175. — és a *Memoria Basilicae Strigon.* 69. lapján: „Fratricellos, in omnem libidinem effusus, coercuit.“

²⁾ Teszszük ezt két jeles író: *Hefele* (Conciliengeschichte VI. köt.) és *Christophe* (Gesch. Papstthumes während des XIV. Jhderts I. köt.) nyomán ott hol az eredeti kútfőre, *Wading*-ra (Annal. Minorum) és *Rynald*-ra (Annal. cccl.) nem hivatkozunk.

³⁾ „Exiit, qui seminat“ in sexto Decretalium, tit. XII. de verb. signif. c. III.

ben fölköltötte a kevélység ördögét. Némely a mysticismusra hajló tagjai, ugyanis, III. Miklós pápa szavaiból azt a következtetést vonták, hogy a szent Ferenc szabálya voltaképpen az evangelium rendeletere; a szerzetesi szegénység pedig nem kevesebb, mint teljes megvetése minden vagyonnak, amiért a minoritának nem lehet egyébre igénye, mint ami az élet föntartására okvetetlenül szükséges. Oliva Péter, e szigorú és szent életű szerzetes lett e különösen szegény barátoknak, kikre utóbb a fraticelli nevezet ragadt, vezére. Beteg, főnhéjázó képzelődésű egyén, aki kommentárjában, melyet szent János titkos látása könyvéhez irt, a római egyházat babyloni r . . . ónak nevezte el, sz. Ferencet pedig és szerzetét azon angyallal jelölte meg, ki hivatva van az evangeliumi élet tisztaságát helyre állítani, és hirdette a Szent-Lélek eljövetelét, ki e földön az isteni szeretet országát fogja megalapítani.

E kommentár nagy zajt ütött és élénk vitákra szolgáltatott alkalmat. A szerzet hét hittudorból álló bizottságot küldött ki, mely megvizsgálván azt, hatvan eretnek vagy botrányos tételelt talált benne.

Oliva nagy tűzzel védekezett ugyan, 1297-ben elkövetkezett halálakor azonban visszavonta téves állításait és megvallotta a katolikus hitet. Mindazonáltal túlhajtott tana a szegénységről nem csupán a viszázkodás, de a meghasonlás magvát is elhintette a minoriták közt, kik midőn tökéletességről papoltak, magokat elsősorban már tökéleteseknek képzelették.

Azon meggyőződésben, hogy a szent Ferenc szerzetesi szabályait mások nem fogták föl tökéletesen, elhatározták e túlzók, hogy külön társulatot alakítsanak, melyben szerzetesi köteleességeknek szigorúan meg fognak felelni. Kezdetben a főnökök ébersége és szigora ezen szándék végrehajtását megakadályozta ugyan, midőn azonban a jámbor remete Morone Péter, V. Szelestyén (Coelestinus) néven a pápai trónra lépett, a reformátorok fölhasználták ezen kedvező alkalmat, hogy tervök szentesítését tőle kinyerjék. A szent pápa, kinek fogalma se volt arról, mely titkos indító okok határozzák az emberek tettvágyát, e kérelemben nem látott egyebet, hanem az evangeliumi tökéletesség felé irányzott törekvést, és megengedte, hogy az ujítók kiváljanak a szent Ferenc rendjéből és külön gyülekezetet szervezhessenek, mely magát Szelestyén pápa remete szerzetének nevezte.

A pápa határozott; a ferenciek beszüntették az ellenke-

dést, az ujítók pedig kiváltak közülök és a Szigettenger valamely szigetére vonultak, hogy ott kedvökre szolgálhassák az Urat. Hagyni kellett volna e maroknyi rajongókat a szigeten békében, ahol követők nélkül csöndesen kihaltak volna és velök kihál vala a szakadás is a szent Ferenc nagy családjában.

Nagy hiba volt, midőn a szeretetlenség üldözöbe vette őket menedék helyökön. Eleinte a pápai elismerés és a közrészvét megóttalmazta őket ellenfeleikkel szemben. A rágalom pedig — mint rendesen — gyalázattal visszahullott a rágalmazókra; az új szerzetes szövetség e mellett, vagy éppen ezért naponkint szaporodott új tagokkal, kik a szent Ferenc szerzetéből csatlakoztak hozzájuk.

Nagy boszúsággal töltötte el e jelenség a remeték ferenc-rendi elleneseit, kik nem látták más módját annak, hogy elszakadt társaikat visszatérítsék, hanem ha az új pápához, VIII. Bonifáciushoz folyamodnak, hogy vonja vissza elődje, V. Szelestyén határozatát. De a pápa azt felelte nekik: „Hagyjátok meg őket szigorúbb életmódjuknál. Nekem hiteles tudósításom van róla, hogy ők tökéletesebben tartják meg szabályaikat, mint üldözőik.“ Az így visszautasítottak ekkor cselhez folyamodának. Hamisan arról vádolták a Szelestyén remetéit, hogy titkon még most is Szelestyén pártjához tartanak; csak a kedvező alkalmat lesik, hogy pártot üssenek VIII. Bonifácus ellen, kit nem ismernek el törvényesen megválasztott pápának.

Ez volt sebezhető oldala VIII. Bonifácusnak. A csel tehát sikerült. A pápa meghagyta, kényszerítsék az elszakadt ferencieket arra, hogy előbbi kolostoraikba visszatérjenek. Ettől fogva nem volt nyugtok a szegény remetéknek. Mint a minden oldalról nyugtalanított vad visszatértek Itáliába, hogy a pápát meggyőzzék, miszerint az ellenök szórt vádak rágalomnál nem egyebek, mert ők hű fiai az egyháznak és ő szentségének. A tisztítózás talán sikerült is volna nekik, ha ugyanakkor, 1302. szeptember 7-én, le nem csap az anagnii merénylet, midőn Bicskei Gergely, a választott (s ekkor már megerősített) esztergami érsek a pápa védelmében életével adózott, a pápa pedig nem sokára azután, október 10-én elhunyt. ¹⁾

A remetéknek nem maradt más menekvésük, mint vagy engedelmeskedni vagy a kiközösítéssel dacolni. Kevesen enge-

¹⁾ *Wadding*, (az 1733. évi romai kiadás) VI. köt. 10. lap.

delmeskedtek. A legtöbben kiköltözködtek Siciliába, Nápolyba, déli Franciaországba, sőt — úgylátszik — Horvátországba. ¹⁾ Letették a Szelestyén remetéi nevet és Spirituálisoknak nevezték el magokat, ellentétben a konventualisokkal, kik kolostorokban, konventekben éltek. De a rokonszenv a spiritualisok iránt mind inkább gyarapodott, úgy hogy most mutatkozott igazában a szakadás, midőn a ferenciek két generálisnak engedelmeskedtek: a konventualisok Cesenai Mihálynak, a spiritualisok Casali Ubertinnak, egy nagyeszű, de csökönyös mysticusnak, ki a tollat forgatni is értette és szemökre vetette a konventuálisoknak, hogy midőn hosszú, bő, finom kámzsákat ²⁾ viselnek, és kamráikban bort, buzát — noha ezt koldulásból kapták — tartogatnak, szent Ferenc szabályai ellen vétenek.

Az 1312. évben tartott viennai zsinat, melyen a spiritualisok főbbjei is megjelentek, szintén foglalkozott a ferenciek ügyével. V. Kelemen pápa a konventuálisok részére döntött. Constitutiójában ³⁾ tételről tételre fejtegette sz. Ferenc szabályait, és megmutatta, hogy a konventuálisok jól megtartják azokat, amiért meghagyta a spirituálisoknak, hogy visszatérjenek elhagyott kolostoraikba, ahol — úgy rendelte — szeretettel fogják fogadni őket.

A pápa az adott viszonyok közt igen bölcsen és kegyesen rendelkezett. Hiába! A makacs szentek, kik Istennek is csak akkor engednek, ha kedvök szerint cselekszik; a testvéri szeretetlenség, midőn az önzés a hithűséggel takarózik, lehetetlenné tette a kibékülést. Hozzájárult, hogy a spirituálisok szülejeknek, Oliva Péternek commentárjában kifejtett tévedéseit is védelmezni kezdték és merészségükben odáig jutottak, miszerint tagadták a pápa hatalmát, hogy a szegénység fogadalma alól, melyet saját értelmezésök szerint tettek le, föloldhassa őket; kétségbe vonták azon jogát, hogy szent Ferenc szabályait magyarázván megengedhesse, hogy kamráikban bort, buzát tartogathassanak, s egyéb badarságokat. Szóval eljutottak odáig, hogy immár homlokukra süthették a kétségtelen eretnekség bélyegét.

¹⁾ Egy részök, írja Wadding, quodam heroe Andrea de *Segna* obtinuerunt pauperulum locum in quodam deserto. Ha vajon Segna alatt nem Zeng értendő-e?

²⁾ Kámzsa = Camisa, vestis species.

³⁾ „Exivit de Paradiso“ Clementinar. I. V. tit. IX. de verb. Signific. I.

Az V. Kelemen pápa halálát követő hosszú interregnum, mely 1314. április 20-tól 1316. szeptember 5-ig tartott, igen kedvezett a számban mind inkább szaporodó spiritualisoknak, kik Siciliában, Toskánában, főleg Narbonne tartományban, hol a nép pártjokat fogta, zavarokat szítottak. Carcassonneben megrohanták az inquisitorok, a domokosiak kolostorát, föltörték börtöneiket, melyekből ott senyvedő társaikat kiszabadították. Aztán a konventualisok kolostoraikat ostromolták meg Narbonneban és Beziersben, kikergették őket és magok ültek belé. ¹⁾

Ennyire jutottak a fratricellik, midőn D'Osa Jakab XXII. János nevét vevén föl, ült a pápai trónba. A zavar ekkor már tetőpontját érte el, amiért gyors és erélyes rendszabályokra volt szükség, hogy a kurta kámzsás, hosszú csuklyás dissidensek az engedelmességre visszatereltesse. — 1317. április 12-én kiadta a pápa rendeletét, ²⁾ melyet, a dissidenseket engedelmes-ségre intvén, e fontos szavakkal fejez be: „A szegénység nagy erény, nagyobb a tisztaság, de legnagyobb az engedelmisség.“ A fratricellik azonban siketségre vették a pápa rendeletét, és a nem jól értesült pápától a jobban értesítendőhöz föllebbeztek, mely vakmerő levelöket negyvenhatan írták alá. Hanem alig érkezett ez a pápa színe elé, legott maga elé idéztette őket. ³⁾

Ez egyszer nem csupán a negyvenhat föllebbező engedelmeskedett, hanem követték őket mások is, úgy hogy számok hetvennégyre szaporodott. Megérkezvén Avignonban az első éj-jelt inkább a pápai palota lépcsőin töltötték, hogy sem a konventualisok vendéglátását fogadták volna el. Másnap a pápa maga elé bocsájtotta őket. Nagy szelídséggel és türelemmel hallgatta panaszaikat, melyeket azonban üreseknek talált, és megparancsolta nekik, hogy visszatérjenek elhagyott kolostoraikba. Különösen kihallgatta Casali Ubertint, Claren Angelust és még néhányat a bűntényekre nézve, melyekkel a spiritualisokat vá-

¹⁾ *Wadding*, VI, 223. — Ugyanezen 1314. évhez (pag. 228.) teszi Wadding magyarországi István hittérítő halálát Sarayban, Tatárországban: *Frater Stephanus de Hungaria in Saray primo suspensus a Christo conservatus est, postea in ignem poriectus et semper auxilio diuino protectus, postea ab Alanis apertus in ventre, et effusus visceribus, trahebatur post caudam equi, postremo gladio confossus migravit ad Christum.* Szolgáljon e kitérés vizsgálatul a botrányos torzsalkodások olvasása közben.

²⁾ „*Quorundam exigit*“ ap. Extravag. de verb. signif.

³⁾ *Wadding*, VI, 266. seqq.

dolák. A tárgyalások igen megélenkültek; nem egy szertelen szó esett, mi a pápát láthatólag elhangolta. Észrevették ezt a spirituálisok és hangosan kiabálták: Igazságot, szent atya, igazságot! s mire a pápa türelmét veszve befejezte a kihallgatást, kettőt a fratricellik közül, Delicieux Bernátot és Saint-Amandot bebörtönöztette, a többi visszavítette a minoriták kolostorába, ahol fölügyeltetett rájuk, míg nem pörük véget ér. Le Moine Mihálynak, a rend inquisitorának pedig meghagyta, hogy minden szigorral járjon el a vádlottak ellen.¹⁾

A fratricellik nagy része meghódolt, csak huszonöten ellenkeztek a pápa parancsaival és nem hajtottak rendtársaik esdekléseire. Akik menekülhettek, kereket oldottak és Siciliába (Trinakriába) vitorláztak. Itt betetőzték a szakadást, midőn Ceva Henriket generálisoknak választották. Voltak, kik az izlamra tértek és XXII. János pápához a következő nyilatkozatot intézték: „Mi nem hagyjuk el a szerzetet, hanem annak csak helyeit; nem ruháját, hanem csak rongyait; nem hitünket, hanem annak csak hüvelyét; nem az egyházat, hanem a vak zsinagógát; nem a pásztort, hanem a ragadozó farkast. Azonban valamint az Antikrisztus halála után tanítványait a Jézus Krisztus igaz szolgálai és tanítványai megsemmisítik, úgy mi és testvéreink, a Krisztus hú, ez idő szerint üldözött tanítványai XXII. János pápa halála után visszatérünk, hogy ellenségeink fölött diadalt üljünk.“ — Ily istenkáromlásokra tévelyedett a kevélység!

A huszonöt közül, kik a pápa szigorú parancsával ellenkezének, huszonegyen végre is észre tértek. Csak négyen átalkodtak meg makacsságokban. Ezek ellen pört indítottak és 1318. május 7-én mint eretnekeket elítélték őket. És mert még a degradatio gyászos szertartása se törte meg kemény szívöket, a máglyán égtek meg. Delicieux Bernátot, jöllehet a huszonegy megtért közé tartozott, szintén pörrel támadták meg a carcassonnei garázdálkodások miatt. Őt is degradálásra ítélték és élte fogytáig, mely nem sokáig késett, elzárták.

Jeles írók (Nicole, Sismondi és mások), míg a fratricellik az életben kivihetetlen elveit, mint bambaságot megmosolyogják, el nem mulaszták XXII. János pápát kegyetlenségről vádolni. A jó urak feledik, hogy a bambaság ezen szörnyű szülötte oly elveket oltott az emberiségbe, melyeket érdemes volt

¹⁾ *Wadding loco citato.*

bölcs szigorral elfojtani akarni. Avagy mi egyéb a socialismus, mint a fratricellik communismusának szülötte, tiltakozás a jóllét és vagyon ellen, melyet a ferencrendi barátok, a tökéletesség helyes határát túllépve, elvetettek? Csak a név és alakja változott; az elv föntartotta magát, hogy a jövő században is rémítse az emberiséget. Vajha azt kevesebb áldozattal lehessen megfékezni!

Miután a spirituálisok le voltak verve, úgy látszott, hogy a béke és egyetértés a szent Ferenc fiai közt helyre áll. De ez csak így látszott, minthogy néhány év múlva a szegénység kérdése a konventualisok soraiban is iszonyú zivatart keltett.

Midőn a narbonnei inquisitor valamely fratricelli tévedéseit bírálta s az eretnek tételek közé igtatta azon állítását is, hogy Krisztusnak és apostolainak nem volt se személyes, se közös vagyonuk, fölemelkedett Talon Berengár kijelentvén, hogy e tétel helyes és megegyez III. Miklós pápa „Exiit, qui seminat“ kezdetű bullájával. Talon köré sereglett most a konventualisok egész tábor.

XXII. János, mielőtt ez ügyben döntött, kikérte a római szentegyház bíborosainak, számos érsek, püspök, más főpap, hittudós és jogtanár, nem különben a párisi egyetem véleményét.

A theologusok közt valának Magyarországból László barát kalocsai érsek, maga is a szent Ferenc rend tagja, Gazotti Ágoston zágrábi püspök, domokosrendi szerzetes és a zengi püspök, úgymetszik, Miklós, ki szintén szerzetes volt. E három püspök tudós fejtegetései fönmaradtak korunkra,¹⁾ és fényes bizonyosságai főpapságunk tanultságának. A pápa is kedvét lehelte Gazotti Ágoston jelentésében, minthogy legott áthelyezte őt Lucerába, Dél-Olaszországba, ahol azonban a szent életű férfiú egy év múlva (1323. augusztus 3.) meghalt.

Miközben a pápa kereste csak az utját, módját, miképpen döntsön ez ügyben és vegye elejét az újabb szakadásnak, az alatt Cesenai Mihály a ferenciek generálisa és főkáptalana máris döntött egyhangulag kijelentvén, miszerint meg nem dönthető igazság, hogy Krisztusnak és tanítványainak semminemű tulajdon vagyonuk nem volt. A provinciálisok közt, kik e nyilatkozatot egytől-egyik aláírták volt a tudományáról híres s azért

¹⁾ Kiadta *Péterffy*, Concilia I, pag. 290 etc. seqq.

legyőzhetetlen doktornak nevezett Occam William is. Hanem a pápa 1322. december 8-án kiadott *Ad conditorem canonum* kezdetű decretálisával semmisnek jelentette ki a főkáptalan határozatát, mint amely újabb viszályok szítására alkalmas, és mert különbséget kell tenni a vagyon és oly czikkek közt, melyek mint az élelmi szerek, használat közben fogynak.

Egy évi érett megfontolás után, 1323. november 12-én újabb, *Quum inter nonnullos* decretáléját adta ki a pápa, melyben a tételt, hogy Krisztus s az apostolok se közös, se magán vagyonnal nem bírtak, eretnek tételnek jelentette ki. Ugyanakkor kiásatta és szétszóratta mind e viszályok szerzője, Oliva Péter hamvait és a szent János titkos látásához írt kommentárját mint eretnek könyvet megbélyegezte. Minthogy pedig találkozának, kik az imént érintett két decretálist megtámadták, ezek ellen 1324. november hó 10-én *Quia quorundam* kezdetű újabb decretálisát tette közzé.¹⁾ — Valamivel később Avignonba idézte Cesenai Mihályt, a generálist, kit kezdetben kegyesen fogadott, de utóbb keserű szemrehányásokkal illetett, amiért a főkáptalan kijelentésénél konokul megmarad, és miután dőlyfösen visszafelelgetett, meghagyta neki, hogy Avignont pápai engedelem nélkül elhagyni ne merészelje. A barát generális azonban Occam Williammal és Bergamoi Bonagrátiával együtt 1328. május 25. Pisába menekült a kiközösített Bajor Lajos császárhoz, ki már régóta azt eszelte, hogy a lázadó barátok segítségével eretnekségről vádolja az egyház fejét. Örömmel fogadta a császár a menekülőket, kivált Occam Vilmost, ki — mondják — e szavakkal lépett eléje: Védelmezz, uram kardoddal bennünket és mi megvédünk tollunkkal.²⁾

Hogy Magyarországon, ahol a szent ferencrendieknek hét custodiájok volt, szintén találkoztak fratricelli szellemű barátok, kétségbe nem vonható, minthogy még a budai krónikában is, melyet ők szerkesztettek, kifejezték a pápa iránti ellenszenvöket.³⁾ De sőt lehettek a püspökök közt is kezdetben pártfogóik, valamint találkoztak ilyenek a bíborosok testületében. Mégis nagy felületesen olvasta ki Péterffy XXII. János pápának az

¹⁾ *Extravag. Joann. XXII*, c. 3. 4. 5. tit. 14. de verb. signif.

²⁾ *Wadding*, VI, 361. 394. 297. VII, 5. 69. 81. — *Raynald*, *Annal eccl.* ad a. 1325. nro 20.

³⁾ *Podhradsky* kiadása 234. lapján. V. ö. *Marczali*, *Magyar tört. kútfolk* 50. lap.

esztergami érsekhez, suffraganeusaihoz és tartományai inquisitoraihoz Avignonban, 1328. augusztus 9-én kelt leveléből azt, hogy a pápa e levelét azon püspökök ellen intézte, kik a föntebb körülírt eretnokségbe estek.¹⁾ Ellenkezőleg a pápa megbízta az érsekeket és püspököket, hogy mindazokat, főleg szerzeteseket, kiket *Quia quorundam* kezdetű konstitúciója értelmében eretnokségen érnek, az egyházból kiközösítsék, és mint ilyeneket templomaikban minden ünnep és vasárnap kihirdessék; továbbá mindazon kedvezményektől, szabadalmaktól és előjogoktól, melyeket állásoknál fogva az apostoli szent szék kegyelméből élveznek, megfosszák. — Hasonló értelemben utasítja az inquisitorokat.²⁾

XXII. János pápa bullája, mely a kath. világ minden érsekének, a szerzetes rendek minden tartományának és számos hitinquisitornak megküldetett, az expeditio nehézségei miatt alig ha találta már életben Boleszló érseket, ki 1328. december havában hunyt el. Gyanítom ezt onnét, mert az érsekre címzett bulla nem az érseki levelesházba, hanem a káptalan levéltárába került és mind e napig itt őriztetik; tehát valószínűleg székküresedés idején érkezett meg.

Boleszló érsek után arckép, egyházi kincs, vagy más emlék nem maradt. Aminek oka talán abban is rejlik, hogy holta után összes drágaságait, még az egyházi szereket is szentségtelen kezek elrabolták, a tizedeket és más egyházi jövedelmeket, sőt még az egyházi javakat is lefoglalták.³⁾

A pápa megértvén a bitorlók kezére került esztergami egyház siralmas sorsát, minthogy az új érsek választásának, illetve kinevezésének ügye előre láthatólag gyorsan elintézhető nem volt, 1330. januárius 30-án kinevezte László pécsi és Henrik veszprémi püspököket az esztergami egyház kormányzóinak a lelkiekben, és valamennyi jövedelmei kezelőinek. Utóbb megbízta magyarországi követeit és tizedszedőket Berengárt és Rajmundot, hogy néhai Boleszló érsek hagyatékát, valamint az ér-

¹⁾ L. Péterffy az idézett lapon.

²⁾ A bulla az *esztergami káptalan magánlevéltárában* (lad. 44. fasc. 1. nr. 13.) őriztetik. Datum Avinione V. Idus augusti, Pontificatus nostri anno duodecimo, mely keletet is Péterffy hibásan láthatólag gyorsan elintézhető nem volt, 1330. januárius 30-án kinevezte László pécsi és Henrik veszprémi püspököket az esztergami egyház kormányzóinak a lelkiekben, és valamennyi jövedelmei kezelőinek. Utóbb megbízta magyarországi követeit és tizedszedőket Berengárt és Rajmundot, hogy néhai Boleszló érsek hagyatékát, valamint az ér-

³⁾ *Koller*, Hist. eppatus Veccl. II, 350. — *Fejér*, CD. VIII/III, 464. — *Veszprémi egyh. rom. eklt.*, II, 51.

sekség időközi befolyt jövedelmét a pécsi és veszprémi püspököktől átvegyék és róla számot adjanak. ¹⁾

Boleszló pecsétjéről, eddig kettőről van tudomásom; az egyik az országos —, a másik a pannonhalmi szent-benedek-rendi levéltárban őriztetik. Sajnos, mind a kettő töredezett, kopott, még sem annyira, hogy azt rekonstruálnom ne lehessen.

A sárga viaszba nyomott monorú pecsét hossza 10, szélessége 6·5 centiméter. Csúcsíves (gót) oltártáblát alakít, mely hosszában is, széltében is három részre van osztva. A főalak a középső fülkében az istenanya, balkarján a kisded Jézussal. Balról tőle szent (aureolás) püspök (sz. Adalbert) mitrával s az apostoli kettős kereszttel; jobbról női szent (Mária Magdolna) a kenőcstartó edénnyel. Legfelül feszület, Krisztus a kereszten. Legalul Boleszló érsek térdel balra fordulva, fején hegyes püspöksüveg, melynek szalagjai hátul messze elállanak, mintegy lebegnek; mögötte közel a kerethez, B, neve első betűje. A térdelő érsektől jobbra, balra egy-egy háromszögű címer-pajzs. A jobbikban az Anjouk által az időben használt királyi címer, lilomok és pólyák, a bal pajzsban a lengyel sas látható.

A pecsét körirata: S · BOLESLAI · DVCIS · THOSTEN · STRIGONIEN · ECLIE · ARCHIEPI · & · EIVSDE · LOCI · COITIS · PPETVI. (=Sigillum Boleslai Ducis Thostensis, Archiepiscopi Strigoniensis, et eiusdem loci comitis perpetui. ²⁾)

¹⁾ *Theiner*, Monum. Hung. I, 529

²⁾ Dr. *Récsey* Viktor pannonhalmi könyvtárnok úrnak, *Palatin* Gergely főiskolai tanár úrnak, nemkülönben dr. *Kárffy* Ödön országos levéltári kezelő igazgató úrnak, kik engem e pecsét rekonstruálásában segíteni sziveskedtek, ez úton is meleg köszönetemet nyilvánítom.

Jór Antal.

